

BONCZ KÖNYVE

A VALLÁS KÖRÜLI FELSÉGJOGOKRÓL.

IRTA

DEDEK CRESCENS LAJOS.

BUDAPEST, 1894.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

A fényes meteorok, a melyek ragyogva tűnnek fel, csak pillanatnyi léttel bírnak. Megsemmisülve a végtelennek látszó világűrben, nagyobb és állandóbb setéséget hagynak hátra, mint a milyen világosságot létesítettek. A világ-egyetem létrehozásában nincs részök. Ezt azok a látszólag jelentéktelen, szerény csillagok alkotják, a melyek esontból és velőből, hosszú létre képesített anyagokból tömörülnek.

Igy van ez a tudományok világában is.

Az encyklopedikus tudósok, e nagy applombbal fellépő meteorok kora lejárt. A tudomány mai fejlettsége, a jogosan körvonalozott követelmények, melyeket írónknak büntetlenül mellőzniök többé nem lehet, megértették végre a szellem arisztokracziájával is, e mély bölcselmi tartalmú mondást: *non omnia possumus omnes*.

Ma minden téren a szakemberek uralkodnak. Állandóságra csak az számíthat, maradandó hatást csak az érhet el, a ki tudással és lelkiismeretességgel preparált anyagokból alkotja meg művét. A felületes műkedvelők termékei hasonlóak a szappanbuborékhoz. Gyönyörködtetik a kis-korúak seregét, de érintetlenül hagyják a felnőttek kedélyét. A komoly kritika egyszerű érintésére elpattannak, megsemmisülnek a nélkül, hogy hatást, vagy akár csak érdeklődést és figyelmet keltettek volna.

Kiválóan áll ez a történelemtudományra, a mely hivatva van, hogy arcopágot üljön az emberiség élete fölött.

A történelemíró a bíró szerepét játssza. Miként fog azonban igazságosan ítélhetni, ha a szükséges előmunkálatokat nélkülözni kénytelen? Miként fog a kérdések nagy tömkelege fölött uralkodhatni, ha azokról részletes, a legutolsó árnyalatig kiható ismeretekkel nem rendelkezik?

A judikaturában ezen előmunkálat megejtése, ezen ismeretekhez szükséges anyag egybeállítása a *vizsgálóbíró*t, a történelemírásban a *monografust* illeti.

Az emberi nem élete nagyszerű organismus. Hogy azt akár a maga *egészében*, akár csak egyes *önálló részeiben* megismerhessük, *tiszta képpel* kell birnunk az egyes *alkotó részekről*, beható vizsgálatnak kell alávetnünk ezen szervezet minden idegét, minden izmát, minden szervét, alkotó elemét, a legutolsó porczikáját is.

Ezt a munkát az orvosi tudományban a *bonczó* és a *bonczó asztal*, a történelemtudományban a *monografikus irodalom* végzi.

Ezen körülmény magyarázza meg a történelmi monografiák *állandó becsét és kiváló hasznát*, de ez teszi egyszersmind jogosulttá azon *szigorú mértéket*, a melyet ezen monografiákkal szemben alkalmazni kell.

A monografustól joggal várjuk, sőt egyenesen követeljük, hogy *tárgyának teljesen ura legyen*, hogy azt a *modern történelemírás szabályainak megfelelően kezelje* és csoportosítsa.

Ehhez képest *minden történelmi monografiában* — és ezen szabály alól a jogtörténelmi monografiák sem képeznek kivételt, — *az első és főkéllék: az adatok teljes ismerete.*

Csak az a monografus fog feladatának jól megfelelni, a ki fáradságot és utánjárást nem kímélve, járatos kézzel nyúl bele a *leveles ládák* tartalmába, szorgos kutatóssal forgatja a *levéltárak* poros aktáit, böngészi a *kézírtas foliansok* rejtekeit. Nagyon jól tudjuk, hogy a *teljesség* ekkor is mindig csak *relativ* marad, mert ezt az emberi tudás korlátolt volta határolja; de viszont azt is tudjuk, hogy a buzgó utánjárás, a mi viszonyaink között is, soha sem jár meddő munkával. Ha nincs *positiv* eredmény, van *negativ* kétségkívül.

Ezen önálló kutatásnak és vizsgálódásnak azonban *van egy alapföltétele, a mely oly sine qua non*, hogy *nélküle a monografus iránytű nélkül bolyong és az óhaj*

totl ezélt még megközelíteni sem tudja. Ez az alapföltétel: **a meglérő irodalmi anyagnak teljes és beható ismerete és felhasználása.**

Nem képez titkot, a szomorú tapasztalás bizonyítja, hogy minden időben találkoztak lelkiismeretlen kufárok, a kik az emberiség *megtévesztésében* valósággal gyönyörködtek. Tudjuk, hogy még okmányainkat is csak akkor használhatjuk *teljes biztossággal*, ha azok a *szövegkritika* retortáin keresztül mentek. Az sem szorúl bővebb bizonyítgatásra, hogy *egy és ugyanazon* adat más és más szempontból tűnik szemünkbe, amint azt a mai kornak vagy azon kornak szellemében vizsgáljuk, a melyből eredt. Az adat mérlegelése, valódi értékének megállapítása tehát maga külön processust kíván, a mely nélkül biztosan haladnunk teljeséggel lehetetlen. Ezen processus pontos és szakavatott végrehajtása, **az összegyűjtött adatok kritikai méltatása, képezi a monografia második főkellékét.**

A fősorolt kellékek pedig csak az *előmunkálatokat* jelentik, a melyek a monografiában tulajdonképen csak a külső staffázsban, a vonal alatt jelennek meg. A vonal felett lévő anyag főkellékei: **a tiszta és érthető előadás, a végeredmények precízírozott kijelentése, az önálló, széles látókörű ítélettel való feldolgozás.**

Az a monografia, mely ezen kellékekben szükölködik, nagyon hasonló a selyembogárhoz, a szük látókörűek e találó prototyponjához. Kigubózza magát, hogy egy-két eperfa levelén lyukat éve, újra gubóba zárja testét. Megjelenik csak azért, hogy az avatatlanoknak port hintsen szemébe, az avatottakat pedig bosszantsa.

Ha a monografiákról általánosságban elmondottakat szem előtt tartva, *Boncz Ferencz*nek „A vallás körüli felségjogokról“ írt könyvét mérték alá állítjuk, nagy sajnálattal és minden tiszteletünk daczára, a melylyel közéletünk e veteránja iránt viseltetünk, *konstatálnunk kell, hogy az nem üti meg a mértéket, sőt határozottan azon színvonalon alúl maradt, a melyet ma e kérdésben joggal megkövetelhetünk.*

Ítéletünk szigorú, de nem igazságtalan.

Szigorunkat indokolja azon kimagasló állás, a melyet az író társadalmunkban elfoglal.

A közelmúltban ő volt a közalapítványi ügyigazgató. Ezen minőségéből kifolyólag azon jogi kérdésekkel és intézményekkel, a melyek a monografia tárgyát képezik, *hivatalból* kellett foglalkoznia. Természetes tehát, hogy tőle *teljes tájékozottságot* várunk még oly másodrangú kérdésekben is, a melyekben más monografussal szemben talán némi engedékenységet tanusíthatnánk. De természetes az is, hogy az ő fellépését, éppen ezen kérdésekben, a *hivatalos jelleg zománcza* ragyogja be, és nyilvánosan ejtett szava kettős súlylyal esik a hivatottság mérlegének serpenyőjébe.

Neve az irodalomban, éppen mint közjogi íróé, ismeretes. Ezen körülmény folytán, de meg társadalmi pozíciója következtében is, módjában volt az alaki követelményeknek megfelelnie, mert alig van levéltár, alig van könyvtár, mely csarnokait ő előtte készséggel meg nem nyitotta volna. Ha tehát vele szemben enyhítő körülményeket vennénk figyelembe, valósággal merényletet követnénk el a magyar tudományos színvonal ellen.

Ám lássuk ezen általánosságban mondottakat közelebb-ről; lépünk a részletes indokolás terére.

Boncz könyve nem felel meg a monografiák alfájának, mert *írója vagy nem ismeri, vagy ha ismeri, érzélatosan mellőzi a meglévő irodalmat, a rendelkezésre álló, közkézen forgó forrásmunkákat.*

A szakember ezen állítás igazságát, a könyvet egyszer átlapozva, azonnal be fogja látni. Nem úgy a nagy közönység, a mely nálunk nagyon megszokta igaznak venni azt, a mit nyomtatva lát. Igazolással tartozunk tehát.

Boncz könyve *úgy tünteti fel a főkegyúri jogot, mintha arról, és a vele szoros kapcsolatban álló jogintézményekről, egy-két kézikönyvön és Kollár Ádám bécsi udvari könyvtár-őrön kívül, érdemileg senki sem írt volna.*

Igaz, hogy irodalmunk gazdagságával egyáltalában nincs mit dicsekednünk, mindazonáltal ki kell jelentenünk,

hogy éppen ebben a kérdésben nincs panaszra okunk. Ott van például, a régiebbek közül, *Kollárnak*, a kit pedig szerző ezen kérdésben apostolának tekint, három könyves nagy munkája, a: *Historia Dipl. Juris Patron. Apost. Hung. Regum*; ott van *Szvorényi* terjedelmes műve a: *Hist. Eccl. Hung. Amoenitates*. Ott vannak az újabbak között, hogy csak a feltünőbbeket említsem: *Porubszky*, *Knauz*, *Timon*, *Aschenbrier*, *Kovács Gyula*, *Vázsonyi Vilmos*, *Reiner János*, *Fibiger Sándor* ezen kérdésekre vonatkozó részint önálló műveik, részint nagybecsű, terjedelmes tanulmányaik. Ott van *Fraknoi Vilmosnak* most készülő, de egyes részeiben már ismert és hozzáférhető munkája.

Vajjon hányat sorol fel ezek közül Boncz úr?

Egyetlen egyet sem.

Vajjon hányat használt fel az ezen művekben felsorolt új adatok közül?

Egyetlen egyet sem.

Talán hivatkozhatnék ezen kifogásunkkal szemben azon kényelmes kijelentésére, hogy „*czelom nem volt polemikus művet írni, tehát a velem ellennézeten levőkkel vitatkozásba nem is bocsátkozom.*“

Igen. Csakhogy a felsoroltak között van olyan is, a kinek nézete, az *alapgondolatra nézve*, megegyezik az övével.

Miért nem használta fel legalább ezeket?

Legyünk azonban engedelkenyek. Fogadjuk el álláspontját és a felsorolt művek figyelmen kívül hagyását ne rójuk fel hibául.

Ám ott vannak az *okmánytárak*. Ott van *Fejér György Codex Diplomaticus*-a; ott van ugyanannak *Codicillusa*; ott van *Wenczel Gusztáv Árpádkori Okmánytárának* 12 kötete; ott van *Nagy Imre Anjoukori Okmánytára*; ott vannak a *Károlyi* és *Zichy* családok okmánypublikációi; ott van a *Hazai Okmánytár* 7 kötete; ott vannak a *külföldi okmánytárakból* kiadott *registák*; ott van a *Teleky-féle Hunyadiak kora okmánytára*; ott vannak *Theiner Ágostnak* a vatikáni levéltárakból kiadott magyarországi és délszláv vonatkozású

Monumentái; ott vannak a *Fraknoi* szerkesztésében megjelent *Vatikáni Okirattár* két seriesének kötetei; ott vannak ...

De minek folytassuk tovább; hiszen a *Knausz*-féle *Monumentá*-kon és a *Pesty*-féle *Száz levél*-en kívül, fel kellene sorolnunk összes okmány-publikációinkat, összes eddig feldolgozatlan anyagunkat.

Vajjon mindezek közül hányat sorol fel Boncz úr?

Egyetlen egyet sem.

Vajjon ezek közül hánynak teljesen új, eddig ismeretlen adatait dolgozta fel?

Egyetlen egynek sem.

Mindezek pedig talán csak *nem gyanús, elfogult források*? Hiszen nem egyebek, mint *kritikailag készült gyűjteményei fenmaradt okleveles emlékeinknek*. Oly emlékeknek, a melyek között *feles számmal* vannak a *Boncz* úr tárgyára vonatkozók is közölve. Ezeket csak nyugodt lelkiismerettel használhatta volna fel? Mi legalább nem ismerünk oly okmánypublikációt, a mely *Boncz* úrral *ellenkező nézetet lenne*; azon egyszerű okból nem, mert *egyáltalában nem ismerünk olyat, a mely ezen, vagy akár más kérdésekben, egyúttal nézetet nyilvánított volna*.

Miért nem használta fel tehát ezeket?

Ennek csak két indító oka lehet. Vagy *a teljes tájékozatlanság*, vagy pedig azon körülmény, hogy *az ott felhalmozott adatok hosszú sora tönkre tette volna azt az elméletet, a melyet Kollár ezelőtt 130 esztendővel kigondolt és Boncz úr most híven lemásolt*.

Hogy melyik igaz e két indító ok közül, az minket e pillanatban nem érdekel. Nekünk elég azt konstatálnunk, hogy *Boncz* úr *nem ismeri adatairaikat, illetőleg azokat fel nem használta és hogy így a priori lehetetlen könyvét számbavehető monografiának tartanunk*. Ő maga zárta el könyve előtt az utat, a melyen az *a tudomány mai színvonalára emelkedhetett, értéket és érdeket* nyerhetett volna.

Miként érvényesülhetnének, ily eljárás mellett, a monografia egyéb követelményei? Hogy lehetne ott *az adatok*

kritikai méltatásáról szó, a hol magukat az adatokat mellőzik, vagy legalább nem ismerik, de nem is keresik? Hogy lehetne ott önálló kutatásról és vizsgálódásról szó, a hol a nyomtatott források átlapozása is teher? Ki csodálkoznék ezek után azon, hogy Boncz úrnak ***egyetlen egy adata sincs, a melyet ő kutatott volna fel?*** Kit lep meg az, hogy Boncz úr előtt az *Országos Levéltár* diplomatikai osztálya ép oly terra incognita, mint a *bécsi csász. és kir. udvari levéltár* csarnoka?

Pedig nyílt titok a hozzáértők előtt, hogy e két levéltárban töménytelen anyag van, éppen a királyi kegyúri jogra s az azzal kapcsolatos kérdésekre vonatkozólag. Szilárd a meggyőződés a szakkörökben, hogy ezen adatok napfényre hozatala egykor majd számos homályos kérdést fog megvilágítani.

Vajjon ily módon írni monografiát nem határos-e a *szellemi öngyilkossággal*?

Ám az ember gyarló teremtmény. A külsőségek sokszor a gondolkodó elmét is megszedítik. Csillogó máz, fényes megjelenés, lármás kíséret, a reklám dobja és trombitája megvesztegethetik a bölcselkedő észet is. Nem példátlan eset irodalmunkban, hogy egyes *tartalmilag gyöngye*. sőt gyarló termékeknek, *hosszú időre*, jogosulatlan presztizst biztosított a káprázatosan szép irány. Viszont az sem lehetetlen, hogy *tartalmilag hatalmas* művek nem tudtak a felszínen maradni, csupán azért, mert az öltözet, a melyben az eszmék föléptek, hiányos, vagy a mi ezzel egyenértékű, divatját múltott vala.

Mire tarthat azonban igényt oly mű, a melyről nehéz eldönteni, hogy tartalmilag vagy alakilag szegényebb-e?

Tisztán az irodalmi kritika szempontjából indulva ki, az elmondottak után, nyugodtan tehetnők le a tollat, áttérhetnénk *Boncz* könyve fölött napirendre. De nem tehetjük ezt, a kérdés *gyakorlati* oldalát tartva szem előtt. Ezen tekintetből ugyanis a *Vallás körüli felségjogokról* szóló könyv más elbírálás alá esik. *Aktuális kérdést* tárgyalván, az *aktualitás jelentőségével bír*. Ha *abszolút becse* nincs is, van,

és pedig jelentékeny *relatív* értéke, azok részére, kik nem az igazságot, hanem a felhasználhatóságot keresik. Tagadhatatlan tehát, hogy *Boncz* könyvét, kivált a nem szakemberek megtéveszthetése szempontjából, kicsinyleni nem lehet és nem szabad.

Ez az oka, hogy a könyvvel *érdemileg* foglalkoznunk kell. Miután azonban *Boncz* úr könyvének a *Kollár* könyve szolgált alapul, úgy hiszszük, nem lesz fölösleges ezen léptenyomon idézett munka eredetéről és értékéről megelőzőleg egyet-mást *elmondanunk*.

*   *   *

Szalézi sz. Ferencz egykor az egyház és állam között való viszony érintkezési pontjait illetőleg kérdeztetvén, a többi között azon hírneves nyilatkozatot tette, hogy e tekintetben az emberek nem szeretnek a végleteken belül mozogni.

Ha a kereszténység közel kétezreres történelmét vizsgáljuk, csakhamar be fogjuk látni ezen nyilatkozat erős igazságát, mély értelmét, jóslatszerű előrelátását.

Az egyház és állam között való viszony történelmében ugyanis három főkorszakot különböztethetünk meg.

Az első korszak alapjellegét a *kölcsönösség* képezi. Az egyház segíté az államot, az állam istápolta az egyházat s a közöttük keletkezett szoros viszony a *hatalmi körök kölcsönös összezavarását eredményezte*.

A második korszak alapjellege az egyházi hatalom *túlsúlya* volt. Az egyház segélye szilárdította az államot s az állam istápolása nagyra növelte az egyházat, a *szoros viszony gyümölcse pedig a hatalmi körök kölcsönös összezavarása lett*.

A harmadik korszak alapjellege az állami hatalom *túlsúlya* volt. Az egyház segélyével megszilárdult állam az általa nagyra növelt egyház vérét kezdte szípolozni s kedvteléssel halászott abban a *zavarosban, a mely a korábbi szoros viszony folytán a hatalmi körökre vonatkozólag keletkezett*.

A harmadik korszak kezdete Luther fellépésével esik össze. Luther új tanának alapeszméje az egyház hierarchikus szervezetének jogosultságát tagadta. Elvetvén a papságot, a püspökségeket, sőt magát a pápaságot is, az általa fogalmazott ekkézsia, a mint azt *Jüger Albert* dr. „*Die Genesis des modernen kirchenfeindlichen Geistes*“ című becses tanulmányában adatokkal igazolva taglalja, meg lőn fosztva egyik legszükségesebb elemétől, a látható társaságok nélkülözhetetlen abróncsától, a *törvényhozó* tényezőktől. Ezeknek helyét új szervvel kellett pótolni, és pedig olyanal, mely elég hatalommal bírjon az általa hozott rendelkezéseket foganatosítani s elég tekintélyt és fényt tudjon deríteni az új csemetére. Erre legalkalmasabbnak az állam-hatalom látszott. Luther tehát az új vallási társulatban minden törvényhozói hatalmat a fejedelmek kezébe játszott át, családokat dobva így a nagyravágyó kapzsiságnak is.

A vallásujító, a mint a következmények mutatják, nagyon jól számított. Rendszere csakhamar a *területi jogosultságot* s ez új állam-alakulásokat hozott létre. A lelki ismeret zajongásának lecsillapítása csak másodrendű kérdés volt, a mely feladat megoldására mindig tudott a hatalom elégséges jogbölcselőket teremteni.

Hugo Grotius nagy tekintélyű művei, kivált az ő „*De imperio summarum potestatum circa sacra*“ című könyve, az új jogbölcselet alapvető munkájává vált. Az általa vágott ösvényen haladtak a többiek s haladnak a mostaniak mind, a kik e kérdésben az állam túlsúlyának megvédése s e rendszer igazolása mellett kardoskodnak. *Spinoza*, *Hobbes*, *Locke* csak a feladat ügyesebb megoldása s nem a feltaláló dicsőség által tűnnek ki.

Az új tan veszélyes volta különben nem annyira magában az alapelvben, a „*cujus regio, illius religio*“-ban, hanem inkább abban a csalárd zománczban rejlett, a melybe azt a jogbölcselők taktikázása burkolta s a mely az egész rendszer *felhasználhatóságát* s így annak *gyakorlati értékét*, óriási mérvben emelte.

Az első, a ki e zománczot felismerte, azt a maga

szertelen vágyakozásainak javára lefoglalta, XIV. Lajos, a francziák híres zsarnoka volt. Mint katolikus fejedelem, katolikus ízzel kente azt be s módot nyújtott arra, hogy a *gallikanizmus* kifejlődhessék s a *protestans* vallási társulatok szervezete a katolikus egyház szervezetére alkalmaztassék. Orleánsi Fülöp és XV. Lajos már betört kaput találtak, a melyen könnyű volt az angol „gondolkodók” fegyvertárát Arouet (Voltaire) Ferencznek, az *écrazez l'infame* jelszó megteremtőjének, Diderotnak, D'Alembertnek meg az »istengyűlölő« Damilavillenek becsempésznie.

A német földön született leányzó francziás divatú hölgygé alakult át. Jól kikendőzve, jól felciczomázva került vissza, a hol Nagy Frigyes vette pártfogásába, Van Espen és a trieri Hontheim fogadta gondozásába. Így lett belőle a *Jansenizmus* és utóbb a *Febronizmus*; így esett meg az állami omnipotenciának egyházi térre való átcsempészése.

A német alföldeken, francia földön és Londonban sokat időzött Kaunitz, az új eszmékkel szaturálva tért haza. Az ő mindenható befolyásának tudandó be első sorban, hogy a küzdelem az egyház és állam között Ausztriában s utóbb Magyarországon is kitört.

Kaunitz politikai eszménye az *egységes osztrák birodalom* volt. Ennek élt, ennek halt. Ez volt minden, látszólag még oly csekély tettének is rugója, elhatározásainak, reformjainak indító oka. Céljának elérésében nem válogatta az eszközöket sem. Jognak és igazságnak, történelmi múltnak, jövőbe kiható szabadalmaknak, a legnagyobb lelki nyugodtsággal törte nyakát, ha azok útjában állottak. Finom tapintattal mindig ki tudta válogatni azokat az intézményeket, a melyek tervének keretébe beillettek. Főtörekvése oda irányult, hogy a jogaikat féltékenyen őrző magyar urakkal szemben, egységesítési terveinek útát egyengessen. A közigazgatás terén, mely a magyarok egyik legföltettebb kincse volt, nem tudván tervét érvényesíthetni, más hálásabb mező után nézett. Ilyennek találta ő az egyházpolitikát. Jól tudta, hogy a magyarok vallási türelmességben, sőt a közönyösségben mindig elüljártak. De azt is belátta, hogy azon

kivételes állapot, mely egyház és állam között, az előbbinek engedelkenysége, az utóbbinak előzékenysége révén, Magyarországon kifejlődött, az állami omnipotencia elvének erős támasza lehet, ha azt egy kis protestans zománczczal bevonnia sikerül. Arra törekedett tehát, *hogy a magyarokat a felségjogokból keltezett egyházi elméletnek megnyerje* s ha lépre mennek, *azt az osztrák örökös tartományokra is alkalmazza, hogy így azután az első birodalmi egységet, az egyházi ügyek kezelésének egyformaságában megteremtse.*

Ezen feladat irodalmi téren való elkészítésére Keresztényi Kollár Ádám, a bécsi csász. és udvari könyvtár igazgatója lőn kiszemelve. Kollár Tyerhován (Nyitra megyében) született 1723-ban. Elvégezvén Besztereczabányán, Selmezbányán és Nagyszombatban a gymnazialis tanulmányokat, 1738-ban *a jézustársaságiak rendjébe lépett*, a hol teljes tíz esztendőt töltött. Nyugtalan szelleme azonban nem hagyta nyugodni. 1748-ban *kilépett* s *Van Swietennek*, az új egyházpolitikai eszmék bécsi apostolának védőszárnyai alatt, bejutott az udvari könyvtárba, mint scriptor; utóbb mesterének méltó utódjává lőn.

Kollár, ez időben, tán az egyetlen magyar ember volt, a ki a bécsi egyetemen lábra kapott *Febronismus* hívének vallotta magát. Magyar származása s kiváló történelmi ismeretei nagyban kvalifikálták arra a szerepre, a melyet Kaunitz neki szánt. Kollár meg is felelt a hozzá fűzött várakozásnak. Nagy elővigyázattal, kellő óvatossággal járt el. 1762-ben adta ki e kérdésre vonatkozó első művét a „*Historiae Diplomaticae Juris Patronatus Apostolicorum Hungariae Regum*“ három könyvét. Ebben még álarczosan jelent meg a porondon. *A magyar királyok egyházi kiváltságait a sylvesteri bullából vezette le*, mint e tárgyra vonatkozó első hiteles okmányból. Könyvében kivált a főpapnevezésekkel foglalkozott és bár az erre vonatkozó jogkör meghatározásában nem volt ment minden szélsőségtől, de nem is lépte át azt a határt, a melyet a bulla szavai megalapítanak. Irányzatossága csak abban tünt ki, a mit benne egyik jelesünk, *Szalay László* is megrótt, hogy »azt oly annyira kiter-

jeszté, hogy a káptalanok ebbéli jogát, a mely nálunk szintén létezett, egészen figyelmen kívül hagyta.»

Az első fellépés nem ért el zajos sikert. Egy pár irodalom-barát tapsolt, a hivatalos Magyarország azonban, a melyhez intézve volt, alig vett róla tudomást. Ezen közönyös, hideg fogadtatás csak merészebbé tette a vállalkozót. Két évvel később már feltolt sisak-rostélylyal lépett fel, és az egyház és állam között való viszony rendezése terén az állami felségjog elméletét törekedett érvényre emelni.

1764-ben jelent meg „*De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolorum regum Hungariae*” című könyve. Ebben tizennégy fejezetben tárgyalja a kérdést. Mindjárt az első fejezetben elárulja célját, és célzatát. A törvényhozó hatalomról szólva, *Hugo Grotius* ezen alaptételéből indul ki: *In ipsa autem vera Ecclesia, non tantum circa totum religionis corpus, sed et circa partes singulares versari jus atque officium summarum potestatum, et ratio evincit et exempla.* Ehhez képest nem is bíbelődik sokat a pápai bullákkal, a történelmi okiratokkal, hanem azokat — ha idézi is — hol csonkítva, hol kiszakítva, hol elforgatva használja fel a szerint, a mint kitűzött céljának előmozdítása megkívánta. Egyebekben azután teljesen az elmélet alapján áll s abból érvel, nem törődve a magyarok sajátos konstitúciójával, a hagyományokkal, az ősi tradíciókkal sem.

Kollár és titkos támogatói azonban rosszul számítottak. A magyarok egyszerre érdeklődők, elevenek lettek.

Az 1764-iki országgyűlés hosszasan foglalkozott *Kollár* könyvével és a mi történelmünkben páratlan dolog, *országos bizottságot küldött ki az abban foglalt téves nézetek összeírására.* A bizottság csakhamar teljesíté megbízatását. Munkálata, — mely éppenséggel nincs véka alá rejtve s ha *Boncz* úr levéltári kutatást végzett volna, reá kell, hogy akadjon, — pontról-pontra sorolja fel a könyv sérelmes pontjait s azokat **a magyar nemzeti alkotmány ellen intézett merényletnek** minősíti. A jelentés záró szavai, szóról-szóra, így hangzanak: *Recensuimus Exc. Proceres,*

*Incl. Status et Ord., ut ut non omnia, quibus pessiles hic liber scatet dogmata, principia et intolerabilia convitia; censuimus haec esse **perniciosa in leges publicas, et gentem Hungaram contumeliosa, in Regem et Regni status gravissime injuria, subditos contra dnos terrestres, et principes serenissimos, contra omnes status concitantia; sed haec universa alto Exc. Procerum, Incl. statuum et Ord. iudicio substernimus.***

A most tárgyalt kérdésre vonatkozólag, a melyet Boncz *valláskörüli felségjognak* nevez, a legfigyelemre méltóbb az országos bizottság előterjesztésének ezen pontja: Pag. 56. De clero loquens ait: *Indigni ergo sunt tanto magistro discipuli, qui concessum Regibus dominium ambitione invadere, idest, qui legislationis quoque jura summis potestatibus, a Deo collata, bifariam scindere non verentur et **quatenus sacra respiciunt** aliis deferre.* Errat a fide infelix author, qui non obscure Hierarchiam ecclesiasticam primitus institutam, et *in sacris leges ferendi potestatem habentem* negat; clerus sicut hanc agnoscit, ita Regum Hung. potestatem illibatam tuetur.

Mária Terézia, a vallásos lelkületű királynő, nem törődve azzal, hogy az új irány legfőbb támasza az ő fia, József kir. herczeg volt, értesülvén a magyarok méltatlankodásáról és felháborodásáról, Kollár könyvét *Migazzi* nak adta át véleményadásra. Migazzi augusztus 16-án kelt felterjesztésében tett eleget a királynő megbízásának. Terjedelmes munkálata a könyvnek alapos czáfolatát képezi. *Kollár az ő rendszerével, úgymond az érsek, azt akarja elérni, hogy a magyar királyok az egyház fejei legyenek!* Ám a fejedelmek ily előjogokat, ha csak a katolikus egyház alapkövét lerombolni nem akarják, nem fogadhatnak el. Azon tételéből, hogy canones conciliorum auctoritate civili non donati, vim solum consilii habent, nem lehet a fejedelmek védnöki jogát bizonyíttatni, mert e tétel hamis és a vallását ismerő keresztényt botránkoztatja. Jézus Krisztus nem a császárt, hanem Pétert és ennek törvényes utódait tette egyházának látható fejévé. A törvényhozás, a meglevők

magyarázata tehát nem a fejedelmeket, hanem a pápákat illeti csupán s az ellenkező tan, a melyet Zwingli, Wiclef és mások tanítottak, ezeknek az egyház kebeléből való kizárását eredményezte.

A bíboros főpap erélyes és nyílt fellépése s a magyar országgyűlés határozata célt ért. Kaunitz-nak meg kellett hátrálnia. Az ő tanácsára történt, hogy a királynő *Eszterházy* kancellárhoz leiratot intézett, a melyben tudatja, hogy a **magyar országgyűlés kedélyének megnyugtatósa** miatt, miután maga is meggyőződött arról, hogy *a könyv a katolikus egyházat mélyen sérti*, annak Magyarországon való árusítását betiltotta s gondoskodni fog róla, hogy tartalma alapos és beható cenzura alá vétessék.

Ime ez Kollár könyvének rövid története. A magyar önállóság ellen irányuló *összbirodalmi akció szülte*, de a magyar önállóság *nemzeti eszményekért lelkesülő reakciója elnyomta*.

Kollár könyve, a magyar országgyűlés reagálása daczára, mégis célt ért. A mily népszerűtlen és a mennyire tiltott volt ugyanis, a magyarok nemzeti alkotmányát kegyelő Mária Terézia idejében, ép oly népszerű és annyira terjesztett lett ama szerencsétlen emlékü fejedelemnek korában, a kit ferde nevelés, meg nem emésztett eszmék ejtettek rabigába s a kinek egész élete, minden egyes cselekedete, a magyar alkotmány megnyirbálására irányult.

Azonban az idők, vagy tán helyesebben az emberek sajátságosan megváltoztak. Csak nem rég olvastunk egy lapban, mely pedig a magyar hazafiasságot monopolizálni szereti, a katolikus egyház ellen intézett cikksorozatot, a mely II. József császárnak rendeleteivel bizonyított, azokból érvelt s tán éppen azokból merítette ama meggyőződését, hogy a szabadelvű eszmék idegen talajban fogamzott korcsszülöttei, a magyarság megmentésének hivatott tényezői.

Miként mehetett az állítólagos magyar közvélemény ily nagy változáson keresztül?

Igen egyszerűen.

Kaunitz és társai igen jól tudták, hogy az eszmék, még ha felvilágosodottak és szabadelvűek is, merevek. Azok nem hajolnak, hanem az embereknek kell hozzájuk simúltniok, idomúltniok. Új eszmék új embereket kívánnak. Amazokat létrehozhatja egy mély gondolkodású, vagy akár egy megtévedt agy, emezeket hosszú időknél, avatott embereknek kell tapintatosan *nevelniök*. Ez utóbbira fordítottak tehát minden gondot, minden fáradságot.

A jézustársasági atyák üdvös befolyásának megbénítása után *Heinke*, a gúnyosan „*Migazzi bíboros ellenpüspök*”-ének nevezett udvari tanácsos, ki az egyházi ügyekben *Kaunitz* jobb keze volt, az iskolák államosítását tűzte ki célra vezető eszközül. Gróf *Pergen* államminiszter segélyével 1771 nov. 8-án sikerült ezélt érné. Ezen nap írta alá Mária Terézia azt a rendeletet, a mely az osztrák és a magyar iskolák államosítását mondja ki. A következő évben már a népiskolákban a *Sagan*-féle kátét tanították, a melyet pedig az egyházi bíráló bizottság dogmatikus szempontból határozottan kárhoztatott.

Ugyanazon bizottság, a mely a jezsuiták rendjének feloszlatásával volt megbízva, új egyetemi tantervet is dolgozott ki, a mely a politikai viszonyok sajnos alakulása folytán, hazánkra nézve is kötelezővé vált. Így történt, hogy az új tanterv nyomán az osztrák írók által írt theologikus könyvek nálunk is használatba mentek át s a később *jozefinismus*nak elnevezett kárhozatos irány megteremtőivé váltak.

Az ily módon kipreparált generáció gyömra azután nagyon jól megemésztette azt, a mit az önállóságukat féltő, nemzeti hagyományaikért buzogó régi magyarok lenyelni sem tudtak.

Ennek a könyvnek varázslata alatt áll a „*Vallás körüli felségjogok*” szerzője is. Ő Kollár szemével lát, Kollár eszével gondolkodik. Meghajolt *Kollár* műve előtt a nélkül, hogy annak tendenciózus voltát talán csak sejtette volna. Éppen azért *in merito* nem teszünk Boncz úrnak szemrehányást a miatt, mert könyve haeresim sapít. Mi úgy fogjuk fel a

dolgot, hogy azt, a ki Kollár művének varázsa alatt állva, az óriási terjedelmű kérdésben, — talán, mert nem bír a kellő széles látókörrrel, — eligazodni nem tud; a ki nem bír elég képességgel arra nézve, hogy önállóságra tegyen szert s így a megtévesztett szerepét kénytelen eljátszani, azt *jozefinismus*ról vádolni még nem lehet.

Azt azonban határozottan rossz néven vesszük *Boncz* úrnak, hogy mint *Kollár* tanítványa, nem fordított nagyobb és behatóbb tanulmányt legalább mestere könyvének címére.

Kollár ugyanis *De potestate legislatoria circa sacra* beszél, s ez a könyv tudományosan használt rövid címe is. Boncz pedig *Vallás körüli felségjogokról* értekezik s így nevezi könyvét is.

Azt kérjük, mit akar szerző ezzel a címmel? Fordítása akar ez lenni a Kollár kifejezés módjának, vagy talán önálló alkotás?

Fordítás nem lehet, mert hiszen Kollár ezen kifejezését, s erről tanuságot tehet akármelyik syntaxista, így kellett volna fordítania: „Az egyházi ügyekre vonatkozó törvényhozó hatalom“. Tehát csak önálló alkotás lehet.

Vizsgáljuk meg közelebbről. Megérdemli, mert hiszen az egyetlen új dolog az egész könyvben.

Vallás körüli felségjog! Mi az a vallás? A vallás = religio, azon viszony, a melyben az Isten, mint teremő, az emberrel, mint teremtménynyel áll. Hogy ezen viszonyra vonatkozólag a fejedelmeknek miféle felségjogaik lehetnének, azt mi, őszintén bevalljuk, megérteni nem tudjuk. Az Isten tudtunkkal mindenható ura a világnak. Az egyes államok világi vonatkozású ügyeinek gondozását és legfőbb vezetését egyes kiválasztottjaira, a fejedelmekre bízta. Mindenható ura tehát a fejedelmeknek is. Az ég és a föld között meg-ingott erkölcsi súlyegyen helyreállítását egyszülött fiára ruházta. Jézus Krisztus megjelent a földön, tanított, intézkedett, szervezett s azután meghalt, hogy megváltsa a világot. Tanításának egyik főalapelve az emberek teljes egyenlősége az Istennel szemben. Nem halt meg külön a gazdagokért, külön a szegényekért, nem váltotta meg külön a fejedel-

meket és nem külön a plebs contribuent. Neki tehát egyenlő jogai vannak a fejedelmekkel és az alattvalókkal szemben. Azon a viszonyon, a melyben ő áll az emberekhez, nem változtat az semmit, hogy az ember híborban, vagy rongyokban született-e? Miután pedig ezen viszonyt vallásnak nevezzük, világos, hogy ezen szempontból vallás körüli felségjogokról józanul beszélni nem lehet.

Az embert Istennel szemben csak egyetlen egy jog illeti meg: *a kérelmezés joga*. Követelni valója nincs. Mivel pedig a fejedelem is ember s mivel Isten előtt minden ember egyenlő, kétségtelen, hogy Istennel szemben a fejedelmet sem illetheti meg más jog, mint az, a mely bármely más embert meg illett.

A vallás körüli felségjogok alatt tehát nem érthetünk mást, mint a fejedelmek föltétlen alárendeltségét az Istennek és a kérelmezés, az imádkozás jogát.

Megengedjük, hogy Boncz úr távolról sem gondolt a »vallás« szó ilyen értelmezésére, azt is sejtjük, hogy nála a „vallás“ tulajdonképen „egyházat“ akar jelenteni, de éppen azért kétségtelen, hogy nagyon is szükséges volt vele szemben ezen kifejezésmódnak való értelmét megvilágítani, annál inkább, mert attól még akkor is meg kell tagadnunk a korrektséget, ha sejtelmünk igaz s ha a *vallás* itt ugyan *egyházat* képvisel.

Nem tartozunk a szőr-szálhasogatók táborába. *Egy jogi műben azonban föltétlenül megkívánjuk, hogy legalább a jogi műszavak és kifejezések helyesek legyenek.* Aki ez irányban tájékozatlan, az ne akarjon mások tájékozatlanságának orvosa lenni, mert alig van valami nevetségesebb dolog a világon, mint könyvet írni egy kérdésről, a melynek még a nevével sem vagyunk tisztában.

* * *

A *vallás körüli felségjogok* szerzője bevezetést is adott művéhez, melynek végső szavai így hangzanak: Mielőtt — a tárgyalást — megkezdendő, elkerülhetetlenül szükséges

néhány általános vonással esetelni azon viszonyt, mely Nagy Károlytól kezdve egész a XI. századig a frank-német birodalom és Róma közt, az egyház és állam közt kifejlődött, minthogy ez nagy befolyást gyakorolt a magyar keresztény állam és egyház közti viszonyok mikénti alakulására.

Kétségtelenül igaz szavak, a melyek bizonyos mérvű történelemírói zamattal bírnak. A kérdés csak az, miként oldjuk meg e feladatot. Két út áll erre nézve az író előtt. Vagy elfogadja feltétlenül valamely e korszak történelmével alaposan foglalkozó, neves írónak nézetét; vagy pedig több alapvető munkát olvas át s az azokból merített benyomások és adatok alapján alkotja meg önnálló felfogását. Az első út könnyebb és kényelmesebb, a másik nehezebb, de alaposabb és tudományosabb.

Boncz úr az első utat választotta. Dr. *Hans Prutz*-nak, — és nem, mint ő idézi *Hans Prusznak*, mert ez 1480—1510 között strassburgi nyomdász vala, — *Staatengeschichte des Abendlandes im Mittelalter* című művét kivonatolta igen ügyesen: eleget vélvén tenni ezzel az alapvetés nehéz munkájának.

Tudvalevő dolog, hogy az emberiség történelmében nincs egyetlen egy korszak sem, a melynek tárgyalása több körütekintést, behatóbb tanulmányt, mélyrehatóbb vizsgálódást, nagyobb mérvű elfogulatlanságot kívánna meg, mint éppen a középkor történelme. De tudvalevő dolog az is, hogy kivált a felhasználhatóság híveire nézve nincs hálásabb, nincs jobban kizsákmányolhatóbb terrenum, mint éppen a középkoré. A mit egykor a szentírásra fogtak reá, hogy hic liber est, in quo quaerit invenitque dogmata quisque sua, azt ugyanoly joggal s nagyobb mértékben mondhatjuk a középkorról is.

Érezte ezt a protestantismus, tudták a gondolkodók, a bölcselek, a politikusok. És mert érezték és tudták, gyakorolták is. Innen származott az a fogalom-zavar, mely az újabb okfejtő historikusok felléptéig, sőt sok helyütt még ma is, a középkorról, annak sajátos instituczióiról fennállott.

A történelmi hazugságok és ferdítések rendszeresítését a *magdeburgi centuriák* honosították meg. Bizonyos jelszavak lettek megállapítva, a melyeket azután lépten-nyomon hangoztattak és felhasználtak. A vallástalan bölcelem szemüvegén keresztül vizsgálták ama kort, a melynek jellegét a vallásos egyedekből alakult társadalom alkotta meg. Torz csontvázakat csináltak, hogy azokat a középkorból származó hússal és vérrel fedve, mint ős eredeti alakokat mutassák be.

Ennek az irányynak képviselője ma *Hans Prutz*, a königsbergi lutheranus egyetem tanára s ennek munkája az, a melyből, Boncz úr szerint, a pápaság és császárság, az egyház és állam között való viszonyt a *legalaposabban* megismerhetjük, hogy azután egy katexochen katolikus kiváltság fejlődését és történelmét megérthessük.

Nem irigyeljük Boncz úrnak sem történelmi érzékét, sem történetírói ildomosságát; sőt szerencsét kívánunk neki ahhoz a tapintatossághoz, a melylyel a középkorról írók nagy tömkelegéből, a maga emberét kiválasztania sikerült. *Hans Prutz* úrnak művén ugyanis, ha azt gondosan áttanulmányozzuk, véges-végig e jelszót látjuk felvonulni: a pápaságnak minden szava, minden cselekedete, önvédelme, jogainak vindikálása, a népek boldogságán való fáradozása nem egyéb, mint a szertelen uralkodni vágyásra, a hatalom kapzsi megkerítésére irányzott ravasz fondorlat. Világos, hogy Boncz úr céljainak megfelelőbb művet még megrendelésre sem lehetett volna íratni.

Minket azonban ez a szép apparatussal megírott könyv nem tudott megejteni s tanulmányaink alapján más-kép fogjuk fel e kérdést. Röviden előadjuk felfogásunkat.

Az emberiség történelmében ama többszörös osztozkodások, melyek Nagy Károly uralkodását követték, fordulópontot képeztek. A fontanetumi ütközet és a verduni családi szerződés, bár ez nem is képezte aspirációik tárgyát, a körülmények alakulása folytán nagy politikai és ethnografiai jelentőséget nyertek. Midőn a seniorok és a vazallusok a megüresedett trónokat benszülöttekkel töltötték be, a természet, de meg a származás szerint is különváló részek,

tovább fejlesztve a népvándorlás által elültetett csemetét, külön-külön nemzetekké váltak. A nemzeties fejlődés, amint örökre számüzé az egységes birodalom eszméjét, a világbéke óhajtott állapotát, az egyház és állam között is megbontá a harmonikus egyetértést.

Az állam eddig kevésbé ismert eszméje kísérteni kezdett. Önálló czélt tűzött maga elé, melyet önálló eszközökkel óhajtott megvalósítani. A különválás az érdekek összeütközését, az önzést, a hatalom túlhajtott hajhászatát szülé. Az újság ingerével ható állam-eszmében az emberiség új bálványt nyert. A hatalmasabb egyedek azon hitben, hogy ennek révén biztosabban érvényesíthetik saját kisszerű céljait, mindinkább kiélesíték a két hatalom között felmerült ellentéteket. Így tört ki a harcz a pápa és császár. az egyház és állam között. És e harczban az ember eszményei egyenként dőltek le oltáraikról, hogy helyöket a hatalmasok eszményei foglalják el.

Az egyház állapota a tizedik század végével és a tizenegyedik elejével a lehető legszomorúbb volt. Az egyház egészséges testébe sorvasztó rákfene évdött: a fegyelem lazulása. Erős láncz tartá zsibbasztó fogságban tagjait, melynek egyes szeméit a simonia, az investitura helytelen értelmezése, a papi nősilés, az ágyasságban való élés képezték.

A római császárok, a fejedelmek, hogy hatalmi vágyaikat diadalra segíthessék, éppen nem voltak válogatók az eszközökben. Jó eleve tisztában voltak azzal, hogy céljuk eléréséhez, a főurak és főkép a főpapok teljes alárendeltségén kívül, bő pénzforrásra is van szükségük. Mindkettőt megtaláltak azon protektori állásban, melybe őket az egyháziakkal szemben, részint elődjök bőkezősége, részint az áhitatos közvélemény helyezte.

A nagynak nevezett Ottó által inaugurált politika, II. Konrád utódjai alatt, a maga egész teljességében és veszélyességében lépett akcióba. A császárok kizsákmányolták a szentszék szorult helyzetét. A gyászos emlékü pápaválasztásokba való beavatkozás és főkép a törvényes pápák-

nak, a tuskulumi grófok ellen nyújtott segélyük révén, oly mérvű hatalomra tettek szert, az egyház tisztán belső természetű ügyeibe, mely minden szabadságot csirájában elölt. A sutrii zsinat 1047-ben hozott megalázó határozata az államhatalom ingerenciájának kodifikálását képezte. Mindez azonban csak természetes következménye volt azon körülményeknek, melyek cselszövényes eljárásuknak, mely Európa történelmének könyvébe egy sötét lapot, a leggyalázatosabb üzérkedésnek történetét igtatá.

Az investitura bő palástja alatt becsempészték az egyházi javadalmak méltóságok betöltésének ama nemét, melyet ma királyi nevezések alatt ismerünk. És amily jogtalanul szereztek ezen úgynevezett »jogokat«, ép oly jogtalanul éltek is velük. A politikai életben már csaknem kezdettől fogva megvásárolható volt minden. Ezt átültették az egyházi talajba is, hol az, sajnos, igen jól fejlődött. Damiáni Péter leírása szerint pénz, meghunyászkodás és hízogás alkották azon lajtorját, melyen egyedül lehetett felhágni úgy az egyházi, mint a világi méltóságok polczára. Az állások jellegét a velök járó dúsabb vagy szegényebb javadalmak adták meg. Az érsekségeket, a püspökségeket, a prépostságokat, szóval minden néven nevezendő javadalmak állásokat, ép oly árúzikknak tekintették, mint a kereskedő világ bármely portékait. Érdekes és szomorúan jellemző, mit a krónikások e korból a flórenczi püspökségről feljegyeztek. 1060-ban történt. Flórencz püspökévé kevésse előbb bizonyos Theuzon Mezzabarba lőn. A nép széltében terjeszté a lesújtó hírt, hogy a püspök simonia útján nyerte javadalmát. De igen ügyesen csinálhatta dolgát, mert bizonyosat senki sem tudott. Történt, hogy a püspököt ez évben meglátogató atyja, ki páviai nemes létére kereskedő volt. Egyszerű, keresetlen modorú ember. A flórencziek felhasználták az alkalmat. Theuzon úr, kérdés tőle, ugyan kellett-e valamit fizetnie a királynak, hogy fia püspökké legyen? Szent Syriusra mondom, viszonzá a kérdett, hogy ma az ember a királytól egy malmot sem kaphat ingyen, nem hogy püspökséget; 3000 livrest fizettem ki neki, mint egy batkát!

Ime ezek ellen az állapotok ellen léptek fel a pápák, ezek ellen a visszaélések ellen küzdött VII. Gergely s ezeknek megszüntetése, a helyes kánoni eljárás visszaállítása képezte fáradozásainak célját. Azon körülményből, hogy e jogos harcban az igazságtalanságban leledző fél vesztes lett, hogy egyes pápák az egyház szabadságának örök biztosítását czélózva, túl mentek a kellő határokon s ugyanazon beavatkozási hibába estek, a mely ellen küzdöttek volt, ép úgy nem lehet jogos vádat kovácsolni a pápaság és az egyház ellen, a mint nem lehet visszaélésekből jogokat levezetni.

Ha ezen állapotoknak tanulmányozására Boncz úr több időt fordít, minden esetre kétszer is meggondolja vala, hogy azokat a magyar apostoli királyok kiváltságainak alapjául állítsa oda. Minden esetre belátta volna, *hogy zavaros idők zavaros tényei bizonyító erővel nem bírnak, jogosultságot nem involválnak.* És akkor hálásabb munkára, annak kimutatására fordította volna idejét és erejét, hogy *mi volt ezen kérdésekben a XI. század elején az egyház felfogása, mit tartott jogosúlnak s mit visszaélésnek a közvélemény s mi volt az eljárás az új egyházak alapítása körül?* Ezekben azután nyert volna elégséges, de egyúttal igazságos alapot a magyar királyok kiváltságainak, azok eredetének, jellegének és fejlődésének feltüntetésére.

*

*

*

Boncz úr könyvének előszavában konstatálja, hogy a *vallás körüli felségjogokra és a legfőbb kegyúri jog mibenlétére* ellenkező nézetek merültek fel. Ezek tisztázása képezte ambíciójának tárgyát. Valóban szép és nemes törekvés és mi az ügy érdekében csak sajnálni tudjuk, hogy a gordiusi csomót sem megoldania, sem ketté vágnia nem sikerült.

Kísértjük meg ezen nézeteltéréseknek okát adni.

Mindenki tudja ez országban, hogy a magyar királyokat, mint sz. István törvényes utódait, a magyar egyház külső vonatkozású ügyeiben, bizonyos jogok és kiváltságok, mondjuk a *főkegyúri jog* megilleti.

Mindenki tudja azt is, hogy a magyar királyokat, mint a magyar állam fejeit, azon theoriák alapján, a melyek az idők folyamában s az államok hatalmi állása folytán kifejlődtek, az állam területén lévő összes institucziókkal, tehát az egyházzal szemben is, mondjuk *felségjogból* kifolyólag, bizonyos jogok, az ellenőrzés és főfelügyelet joga megilleti.

Arról azonban már sokan megfeledkeznek, hogy amazok is, emezek is más-más forrásból erednek; hogy amazok is, emezek is más-más természettel, jelleggel bírnak.

A tűz és a víz elemek, de különböző elemek. Egyenként mindkettő hasznára van az emberiségnek. Hasznára vannak akkor is, ha őket egymással czélszerű kombinációba hozzuk. A tűz fejleszti a vízből a gőzt, a mely azután csaknem nagyobb erővel bír, mint az elemek bármelyike. De ha a kettőt egymással összekeverjük, hibásan járunk el. Mert, vagy a víz emészti el a tüzet, vagy a tűz emészti el a vizet, vagy — a mi a leggyakoribb — megsemmisül mind a kettő.

Igy vagyunk ezzel a kérdéssel is. A királyi kegyúri jog is más elem, meg a felségjogok is más elemet képeznek. A kettőt együtt tárgyalni veszélyes, de eszélytelen is. Lehet, hogy kényelmes eljárás királyaink *minden jogát* az egyházi ügyek körül csak *a kegyúri jogból* származtatni és lehet, hogy ép oly kényelmes azokat csak *a felségjogból* vezetni le. De jogos, igazságos és célravezető az ily eljárás nem lehet. Mert kúsztátság csak kúsztátságot szülhet, nem pedig tisztázást.

Ezen két különböző jognak és kiváltságnak összeváltása képezi, nézetünk szerint, annak okát, hogy e kérdést tisztázni eddig nem sikerült.

Vonjuk meg a határvonalat, tárgyaljuk e kérdést külön-külön s akkor, erős bennünk a meggyőződés, nem fog magára soká várni a teljes egytetértés, legalább nem azon kiváltságokra nézve, a melyek szorosan a királyi kegyúri jogból folynak.

Miután ezen kettéválasztást Boncz úr könyve meg nem kísérlette, sőt a két kérdést még jobban összegombo-

lyította, ne csodálkozzék, hogy könyve az óhajtott tisztázás helyett, csak zavart és homályt hozott létre.

* * *

A kereszténység behozataláról, a szent István idejében létezett egyházi állapotokról, avult forrás után avult dolgokat mondva el, áttér Boncz úr könyvének legérdekesebb fejezeteire, a főkegyúri jog eredetének és fejlődésének megvilágítására.

Annak igazolására, hogy e fődologban milyen és mennyi tájékoztatlanságot árul el, kiváló korona-tanúra, magára *Boncz Ferencz* úrra hivatkozunk. Ezen célból egy kis összehasonlítást állítottunk egybe, hasábosan konfrontálva azon különböző állításokat, melyek könyvének különböző lapjain olvashatók.

Az 51-dik lapon így ír:

E hatalomba — a főkegyúri jogba — királyaink önmagukat helyezték be.

Az 52-dik lapon:

István egész terjedelmében igénybe vette és pedig minden pápai beleegyezés fentartása nélkül e jogot, mindjárt a pannonhalmi apátság megalapításánál.

A 64-dik lapon pedig:

Országában pedig a valási ügyek rendezése körül a legfőbb hatalmat magának tartotta fel.

Ezzel szemben az 50-dik lapon ez olvasható:

Ki kételkednék ezen világos szavak után (Hartwick és a sylvesteri bulla szavait érti) abban, hogy a pápa első királyunkat és ennek törvényes utódait fölhatalmazta egyszersmindenkorra arra, hogy a magyar korona alá tartozó országokban az Isten egyházait *a pápa helyett* rendezze. Ez teljes felhatalmazást foglal magában, mert nemcsak az akkori, hanem a jövőendő egyházak rendezésére is hatalmat adott és pedig nemcsak sz. Istvánnak, hanem törvényes utódainak is.

Már most mi itt az igazság? Királyaink önmaguktól, tehát *felségjogon* gyakorolták a hatalmat az egyházi ügyek körül, vagy *a pápa engedélyéből*? Mert, hogy mindkettő igaz lehessen, azt tán a szerző úr sem akarja komolyan vitatni.

Az 55-dik lapon írja :

Sz. István az általa alapított egyházaknak alapító leveleket adott és eddig sehol sem akadtunk nyomára annak, hogy ezen alapító levelek a római sz.-szék jóváhagyása alá terjesztettek volna.

A 37-dik lapon olvasható :

Asztrikot . . . csak azért küldé Rómába, hogy intézkedésének megerősítését kérje a pápától. Amit az nemcsak megadott, hanem úgy őt, mint utódait az egyház berendezésére teljhatalommal felruházta.

Vajjon melyik rejti az igazságot e két homlok-egyenest ellenkező állítása közül?

A 41-dik lapon írja :

Királyi hatalomból folyó intézkedési jogának határozott kifejezést adott törvényeiben.

Az 53-dik lapon pedig olvasható :

1015-ben keltezett pécsváradi apátsági alapító-levéiben a pápai beleegyezésre hivatkozva rendeli . . .

Miként egyeztetni össze e két állítást? Mert a megfejtéssel úgy itt, mint egyebekben adós maradt.

A 6-dik lapon írja :

Sz. István a nem hitágazati dolgokban függetlenül járt el, sőt a kánonok szerinti intézkedéseiben a püspököknek, a végső elhatározást a királynak, mint a kereszténység védelmezőjének tartá fenn.

Az 50-dik lapon pedig :

Világos, hogy a pápa rendkívüli hatalommal is felruházta sz. Istvánt és utódait a vallási ügyek rendezése körül, a mely rendkívüli felhatalmazásra II. Sylvester utódai, de még királyaink is többször hivatkoztak.

Miben intézkedett tehát függetlenül s mire vonatkozik a rendkívüli hatalom?

A 64-dik lapon állítja:

Sz. István és utódai csupán Isten akaratára és királyi hatalmukra hivatkozva intézkedtek.

Az 50-dik lapon meg olvassuk:

II. Geiza 1158-ban írja: Sz. Péter széke által engedélyezett tekintélynél fogva akarom, hogy stb.

Vajjon nem gondolja, hogy ez az állítás ezzel az adattal, a melyhez hasonló könyvében több is olvasható, teljesen ellentmondó?

A 43-dik lapon írja:

Világos, hogy ez országban *minden jog a koronát*, mint az állam jelképét és *a korona birtokának jogán a királyt illeti meg*

A 42-dik lapon pedig írta:

Azonban már első királyaink is teljes tudatában voltak annak, hogy *ezen jog*, lett legyen az pápai kiváltság vagy önjog, legalább *minden elágazásaiban nem lehet kizárólagos joga az uralkodónak*.

Melyiket tartja szerző e két ellentétes állítása közül a korrektebbnek és az igazságnak megfelelőbbnek?

Az 52-dik lapon mondja:

Királyaink soha sem mentek Rómába — felségjogokért.

A 44-dik lapon pedig mondta:

Megértjük ebből, hogy a római szentszék — a királyi jogok gyakorlását a koronához kötötte.

Hogy köthette, ha egyáltalában nem kértek tőle semmiféle jogokat?

Az 56-dik lapon írja:

Királyaink kiterjesztették e jogokat az újabban elfoglalt országokra is

Az 57-ik lapon pedig ő maga idézi:

IV. Béla, mikor a bolgár föld meghódítására indult, kérte a pápát, »hogy a bolgár földön a pápai követi tiszt nem másnak, hanem nekünk adományoztassék.«

Nem tudná Boncz úr okát adni e kérelemnek. Hiszen, ha királyaink e jogokat önmaguk kiterjesztették, a kérelem tán fölösleges lett volna. Vagy nem úgy van?

Folytathatnók még e klasszikus idézeteket csaknem mindaddig, a míg Boncz úr könyvének minden egyes állítását és adatát egymással szembe állítva le nem írnök. Sajnos, ezen tanulságos eljáráshoz nincs sem időnk, sem terünk. E helyett megpróbáljuk, a mennyire a könyv zavaros előadása alapján lehetséges, hűen reprodukálni azt a tant, a melyet Kollár, a királyi kegyúri jog eredetéről Boncz úr által tanít.

E tan így hangzik:

*Királyaink nemzeti egyházat alapítottak és abban a vallási ügyek vezetését, a királyi hatalomból folyó **felsőjog** czímén, önmaguknak és utódaiknak tarták fenn, vagyis a főkegyúri jogot **önjogon** szerezték meg. Ebből kifolyólag kezdettől fogva törvényhozó hatalmat gyakoroltak a magyar egyházban s annak külsőleg is fejévé — vagyis magyarán pápákká — lettek. Mert*

a) Gyeyes vezér a pannonhalmi monostor építését megkezdette s a vallásügy terén — a térítés körül — intézkedett, a mikor még a római szent-székkal semmi érintkezésben sem volt; mert

b) István nem várta be, hogy a pápa küldjön püspököket, hanem maga osztotta fel az országot püspökségekre s ezek fölé az esztergamit metropolitának rendelte; mert

c) ő nem előlegesen kért engedélyt a pápától a hit terjesztésére, monostorok és püspökségek állítására, hanem felállítván azokat, sőt azokba püspököket és apátokat is behelyezvén — intézkedésének megerősítését kérte; mert

d) alapító leveleit a pápák elé megerősítésre nem terjesztette elő s így okmányilag biztosította annak emlékét, miszerint ezen egyházakkal ő intézkedett legfőbb jogánál fogva; mert

e) a zsinatokon, a melyek egyházi és világi tagokból állottak, ők elnököltek; mert

f) az itt hozott törvényeket kihirdették.

Lássuk, mit szól ehhez az ékes Kollár-Boncz-féle jog-történelmi bölcsелеmhez, az elfogulatlan történetírás.

Az Árpádházi királyok történelmét legújabbban *Pauler Gyula* írta meg. Az ő műve képviseli ma, e korszakra nézve, *a tudományos kritika által megszürt álláspontot*. Azt hiszszük, hogy *Pauler* úr történetírói tekintélyét *Boncz* úr is elismeri s az előtt fejet hajt. Éppen azért, vagy elfogadja *Pauler* állításait, vagy pedig, miután újabb álláspont eddig nincs, ismert »erudicziójával és széles történelmi ismeretei alapján egy új »Magyar nemzet történeté«-vel fogja megajándékozni az országot. A míg azonban ez elkészül, felkérjük, hogy egyeztesse össze elméletét *Pauler* úr ezen állításával: A törekvés az egyház függetlenségének megvalósítására és biztosítására, mind erősebb lőn a nyugaton. A legnemesebb szellemek hirdették azt, mint a kor postulatumát, és *István* e szellemek sorába tartozott, ez áramlathoz csatlakozott. Akarta, hogy a papság ment legyen egyházi körében a világi hatalomtól, világi bírótól; ügyeit szabadon, függetlenül kezelje a szent kánonok értelmében. Semmi beavatkozás se zavarja tiszte gyakorlásában, sőt támogassa minden világi hatóság és ispán működésében. »A pap«, mondá, »többet dolgozik mindnyájunknál. Világi ember kiki maga dolgát végzi, magáért dolgozik; a pap dolgozik valamennyi emberért. Illik tehát, hogy mi is dolgozzunk, sőt, ha kell, még életünket is kockáztassuk érte.«

Ámbár ezen történelmi enuncziáció, a mely éveken keresztül folytatott lélekismeretes bűvárlat eredménye, már maga is halomra dönti a *Boncz* úr által leírt theoriát, mégis, hogy a kényelmesebb utat választani ne látszassunk, néhány rövid szóval körvonalozzuk a mi felfogásunkat is.

Nézetünk szerint *II. Sylvester pápa*, helybenhagyva és apostoli tekintélyével megerősítve a magyarok megtérítése céljából tett előkészítő munkálatokat, *Szent Istvánt pápai követi hatalommal ruházta fel, a mely szerint a magyar egyház szervezésében, in prima institutione, az első alapításokra vonatkozólag, teljesen a saját belátása szerint intézkezhett és cselekedhetett* a nélkül, hogy azoknak minden

egyes fázisáról előleges jelentést tennie szükséges lett volna. *Az egyház végleges szervezése után ezen hatalom, az alapítás és dotálás révén keletkezett címek, illetőleg indokok alapján, önkényt, a pápaság hallgatóg beleegyezésével, az egész magyar egyházra kiterjedő, az egyházjogba teljesen új fejezetet illesztő, kegyúri joggá változott át s mint ilyen, megilleti mindazon királyainkat, akik a szent koronával, a törvényes formák betartásával, megkoronázva vannak.*

Ezen egyházi alapon nyugvó kiváltságokon és jogokon kívül, a XVIII. század óta, egyes királyaink, a mennyiben tanácsosaik szava után indultak, az államhatalomból folyó felségjogokat is kezdték gyakorolni, illetőleg azok gyakorlathoz felelős közegeiknek beleegyezést adni. Ezek azonban a kegyúri joggal semmiféle összeköttetésbe sem hozhatók.

Az Istvánnak adományozott pápai követi hatalomra vonatkozó eredeti okmány elveszett, vagy tán még valahol lappang. Erre tehát nem is hivatkozhatunk. De vannak későbbi okmányaink, a melyekből ezen adományozás kitűnik. Adjuk ezeket úgy, a mint *Fraknoi Vilmos*nak, sajtó alatt lévő, de e részében már ismert művében, felsorolva vannak.

II. Orbán pápa 1096-ban, Kálmán királyhoz írt levelében, megemlékezik „*azon tisztesség és méltóság felől, a melyet szent István az apostoli széktől köztudomás szerint kiérdemelt*“. És ugyancsak Kálmán király udvarában megírván szent István legendáját *Hartvik* regensburgi püspök, az apostoli követségnek, az első magyar király részére adományozását részletesen elbeszéli.

A XIII. században IV. Béla király (1238.), a pápához intézett levelében utal az apostoli követség tisztére és jogaira, a melyeket szent István bírt. És ezt IX. Gergely az ő válaszában nem vonja kétségbe.

A XIV. század végén — erről tud Boncz úr is — az esztergami káptalan hivatalos nyilatkozatában tanúságot tesz arról, hogy szent István az apostoli követség tisztében eljárta.

A XV. század második felében (1465.) II. Pál pápa »régí kánonokra« hivatkozik, melyekben fel van jegyezve,

hogy István »az apostoli szék helynökségét és követségét nyerte el.«

A XVI. század elején (1513.) X. Leo pápa írja, hogy szent István »legacionis de latere munere functus fuisse dicitur.«

A felsorolt adatok bizonyító erejét növelhetjük, ha vizsgáljuk azon eljárást, a melyet a pápák az újonnan keletkező egyházak szervezésében, a XI. században követtek.

Wo es sich um die Bekehrung solcher heidnischer Stämme handelte, mondja *Phillips*, welche gänzlich aussserhalb der Grenzen christlicher Reiche wohnten, erschien die unmittelbare Mission des Papstes, vagyis ily esetben a pápa követeket küldött ki, a kik az ő nevében az új egyházak alapítását, rendezését, istenfélő, munkás és tanult férfiakkal való betöltését voltak hivatva teljesíteni. Ily küldetéssel bízott meg, a többi között Dánia számára, Eginardus tanusága szerint, Ebbo rheimsi érsek. Ennek küldetése azonban csak ideiglenes és rövid volt, s azért Jámbor Lajos kérésére, IV. Gergely pápa, Anscharius hamburgi érsekre ruházta át ezen küldetést. Pertz gyűjteményes könyve szerint pedig Agapitus pápa, a brémai érseknek engedett kiváltságokat Adaldagóra is kiterjesztette. Brémai Ádám krónikájának dedikálásában Liemarus brémai érseket »apostolicae sedis ad Boreales populos illuminandos legatus«-nak nevezi. Ily követet küldött XIII. János pápa Lengyelországba 965 körül, II. Hadrián pedig Method személyében Morvaországba.

De közeledjünk mai hazánk földéhez. Damiáni Péter sz. Romuáld életrajzában említi, hogy Romuáld meggyerve a pápa bizalmát, hasonló küldetéssel indult Magyarországba, miután már előzőleg két tanítványát érsekekké szentelte volt. Romuáld azonban Magyarország határát sem érintette s a magyarok apostola, a krónikák egybehangzó tanusága szerint, maga a szent király, István fejedelem volt.

A korviszonyok s a magyarok megtérítésének módja kétségtelenné teszi tehát, hogy a II. Sylvester által szent Istvánnak biztosított kiváltságok nem lehettek egyebek.

mint voltak például az Anshariusnak engedettek, vagyis azok, a melyeket e korban a térítés céljából kiküldött pápai követek nyertek.

Ugyanily értelemben nyilatkozik a jogtudósok királya, XIV. Benedek pápa „*De Synodo Dioecesana*“ czimű világ-hírű művében is, ahol azt az apostoli kereszt viselésének jogosultságából bizonyítja.

Vajjon mit érnek ezen történelmi, hiteles adatokkal szemben a XVIII. század theoretikus elvei? De menjünk tovább.

A pápai követség magába zárta a püspöknevezéseket is. Így Adaldagóról, Hamburg és Bréma egyesített egyházmegyék érsekéről mondatik, hogy a pápa neki a követségben »vice sua jus ordinandi Episcopos, tam in Daniam, quam in septentrionis populos apostolica auctoritate concessit«. Cromer tanúsága szerint a lengyelországi pápai követ is bírt e hatalommal.

Különben a szent István által élvezett pápai követi hatalom jogkörét elég érthetően írja körül IV. Béla. *Joga volt, úgymond, egyházmegyéket rendezni, plebániákat kijelölni püspököket nevezni.*

Miután tehát úgy a térítés, mint az egyházak és monostorok alapítása, püspökök és apátok nevezése, a területek körülírása, szóval a teljes szervezés, — in prima institutione, — az apostoli követi hatalomból folyik, kíváncsiak lennénk arra, hogy tehát mit csinált szent István a felségjogból kifolyólag? Mert hiszen amit tett és rendelt s a minek emlékéit a történelem fentartotta, mindazt tennie és rendelnie pápai kiváltságból joga volt.

Ám Boncz úr azt állítja, hogy szent István a kiváltság megnyerése előtt is intézkedett. Állításának igazolására pedig felhossa, hogy felosztotta az országot püspökségekre s ezek fölét metropolitának az esztergamit rendelé; a hitet terjesztette, monostorokat és püspökségeket állított, püspököket és apátokat kinevezett, mint Esztergamba Asztrikot, a csanádiba Gellértet, a pécsibe Bonipertet.

Kétségtelen, hogy szent István tettei feloszlanak olya-

nokra, a melyek a kiváltság megnyerése *előtt*, és olyanokra, a melyek a kiváltság megnyerése *után* való időkből származnak. Csakhogy amazok még sem bizonyítják azt, hogy szent István *felsőjogból* kifolyólag cselekedett volna. Nem bizonyítják pedig azért, mert bizonyító erejüket maga István a leghatározottabban lerombolta. Tette pedig ezt akkor, a mikor

a) Asztrikot Rómába küldte, hogy intézkedéseinek megerősítését a pápától kinyerje; ettől pedig óvakodott volna, ha felsőjogból kifolyólag vélt volna intézkedhetni. De tette akkor is, a mikor

β) ő maga határozottan *másképp* járt el a kiváltságok megnyerése *előtt* és *másképp* cselekedett azok megnyerése *után*, amint az Hartwik előadásából kiviláglik.

A XI. században a püspökségek betöltésére nézve, az egyházi felfogás, az úgynevezett *canonica electiō*t tartotta a törvényes eljárásnak.

Bonez úr nagy garraal hirdeti, hogy István Asztrikot, mielőtt az Rómába ment volna, érsekké nevezte ki. Ezen állítását Hartwikból meríti. Ha az életírónak általa is idézett helyét jobban elolvassa, lehetetlen, hogy elkerülje figyelmét annak ellene bizonyító éle. Mert Hartwik szerint István »non ignorans — Astrici Abbatis religionem, episcopum Colocensem constituit *canonica electione creatum*. Ugyanazon életíró pedig, miután Asztrik követségének eredményéről beszámol, ugyanazon Istvánról mondja, még a Surius-féle szöveg javított kiadásában is: Ipse vero rex nuper inchoatos Episcopatus — amplissima singulis assignata dioecesi et idoneo *praeffecto* Antistite — instruxit. A miből világosan kitűnik, hogy a kiváltságok megnyerése *előtt* az egyháznak megfelelő *választás* útján, a kiváltságok megnyerése *után* a pápai követi hatalomból folyó *kinevezés* útján töltötte be a püspökségeket. És ha ily szigorúan ragaszkodott az egyházzjoghoz a betöltésekben, akkor nincs okunk feltételezni, hogy mellőzte azt más egyebekben, ha csak nem akarjuk állítani, hogy azért lett következetlen s azért jött ellentétbe saját magával, hogy Kollár-

Boncz urék majdan megalapítandó elméletének alapot biztosítson.

Hogy a szent Istvánnak adományozott joghatóság *személyes kiváltság jellegével bírt* csupán s *utódaira át nem szállott*, az ma a történetírók általános véleménye. Mi erre nézve ismét csak *Fraknoi* adatait soroljuk fel.

II. Orbán pápa késznek nyilatkozott, hogy a szent Istvántól bírt méltóságot Kálmán királyra ruházza; a mivel jelezte, hogy azt Kálmán már nem bírta.

IV. Béla, mikor Bolgárország területére az apostoli követség jogait kéri, arra hivatkozik, hogy azokat szent István egykor bírta és nem arra, hogy azokat Magyarország területén ő maga is gyakorolja.

II. Pál pápa pedig köztudomású tény gyanánt hangsúlyozza, hogy szent István utódai az apostoli követségnek sem címét nem viselték, sem tisztében nem jártak el.

Szent István utódai a magyar egyháznak egyszerűen kegyurai lettek s minden egyházi vonatkozású adatunkban csupán erre találunk hivatkozást.

Ezen kegyuraság természetesen *szélesebb körű* volt, mint a magán kegyuraság, de alapja nem *a felségjogban*, hanem *az egyházjogban* gyökeredzett.

A magyarországi érsekségek és püspökségek, az azokkal egybekapcsolt, valamint a külön álló káptalanokkal egytől-egyig; továbbá a prépostságok, apátságok és monostorok legnagyobb része, a királyokban tisztelték alapítójukat és javadalmazójukat.

A szentszék a magyar királyok ezen kegyúri jogát minden időben elismerte; sőt a királyi kegyurasághoz tartozó monostorok kivételesen a *királyi* prépostságok és apátságok címét viselték; nemcsak Magyarországbán, hanem a római kuriánál is.

Viszont a királyok minden alkalommal vallották, hogy a kegyuraságukhoz tartozó egyházak csak »a világiakban vannak nekik alárendelve«, és a kegyuraság súlypontját a javadalom megoltalmazásának kötelességére helyezték.

... Az erre vonatkozó adatok ismereteseik mindenki előtt,

a ki az eddig megjelent okmánytárainkat áttanulmányozta s a ki e kérdésekkel nem *célzatosan*, hanem *tudományos szempontból* foglalkozik.

Hogy ezen királyi kegyuraságot mily alaphól származtatták királyaink, azt legjobban bizonyítja *Zsigmond* király, a kit pedig Boncz úr a felségjogok legbuzgóbb védőjének tart.

Mikor XXIII. János emeltetett szent Péter székébe, *Zsigmond* király érkezettnek vélte az alkalmas időpontot arra, hogy a magyar korona kegyúri jogainak a *nyílt és határozott* pápai elismerést megnyerje. E célból a *Scolari Fülöp* temesi ispán vezetése alatt küldött hódoló követség útján kérte, hogy:

„*Tekintettel a régi szokásra; továbbá arra, hogy a király az egyházak kegyura, a mint kegyuraik voltak elődei is; végre arra is, hogy az ország javadalmasai legnagyobb részben hatalmasak és ha nincsenek lekötelve a királynak, állását veszélyeztethetik, amint azt már megselekedték: engedje meg a pápa a királynak és utódainak, hogy a javadalmakat adományozhassák és a pápa köteles legyen azokat megerősíteni, a kiknek a király javadalmat adományozott; vagy legalább olyatén rendelkezés történjék, hogy a pápa az egyházi javadalmakat csak azoknak adományozza, a kiket a király névszerint írásban kijelöl és senki másnak . . . .*“

Boncz úr persze ezt az adatot nem ismerhette, mert azt a *flórenczi* állami levéltárból, *Fraknoi* 1892-ben, tehát a *Boncz úr könyvének megjelenése előtt csak két évvel* előbb publikálta.

* * *

A vallás körüli felségjogok szerzője, a mint azt lépten-nyomon elárulja, azon véleményben van, hogy királyaink kezdettől fogva éppen oly módon gyakorolták a nagyobb egyházi javadalmak betöltésének jogát, mint ahogy azt ma gyakorolják: *kinevezés és adományozás útján*. Éppen azért minden oly adatból, a mely a pápák beavatkozásáról, tárgyalásokról stb. szól, a Prutz-féle rendszerhez híven, azt olvassa

ki, hogy a pápák időnként »készületeket tettek az egyház irányában igénybe vett államjogok megnyirbálására«.

Sajnáljuk, de ettől az ideáljától is meg kell őt fosztanunk.

A nagyobb egyházi javadalmak betöltésénél nálunk szent István utódai alatt az egyházjog szerint való rendes módozat a Canonica electio — káptalanok által való választás divott. A megválasztottakkal szemben egyideig gyakorolták ugyan királyaink az investitúrát is, de arról már Kálmán király, követei által, a *guastallai* zsinaton, tehát a római császár előtt tizenhat esztendővel lemondott.

A káptalani választásoknak azonban nálunk sajátos formáságai voltak, a melyek lehetővé tették a királyi kegyúri jogoknak gyakorlatát is. Ezen formaságok a következők valának:

I. A *káptalani választás csakis a király engedélyének megnyerése után volt megtartható, ellenkező esetben törvénytelennek tartatott.* Így IV. Béla 1254-ben felszólítja az esztergami káptalan tagjait, hogy »de mandato nostro infra certos dies ad electionem seu postulacionem faciendam processerint«. A pápa pedig ugycsak ezen évben megrójjá a veszprémi káptalant, hogy Zeland mestert, a király beleegyezését mellőzve, »sicut debuit minime requisito« választák meg püspöküknek. Gergely pápa pedig 1241-ben mondja: »Nuper Albensi Praepositura vacante ipsi sicut moris est a — Rege Ungarie illustri petita licentia et obtenta — elegerunt«.

II. A *káptalan csak is a király által előre kijelöltek sorából választhatott.* Az esztergami káptalan 1204-ben a suffraganeus püspökök kérdésére, hogy kit akar megválasztani, kijelenté, hogy nem merne mást, mint azt »qui plenam regis gratiam obtineret.« és hogy a királylyal a kalocsai érsek személyében »jam pridem« megállapodtak. V. István az egi egyházmegye számára 1271-ben adott hites levelében mondja: »vacante sede Agriensi nullus alius possit eligi in episcopum nisi nobilis genere et juris peritus. Unde de tribus praesentatis per Dominum Regem«.

III. *A megválasztottat még az érseki megerősítés előtt be kellett mutatni a királynak s ennek elmulasztása a választást törvénytelenné tette.* Így midőn Vancsai Rómába költözött, mint prenestei bíboros püspök, s utódját, a rendes formák betartásával megválasztott Benedek kalocsai érseket, mielőtt a királynak be lett volna mutatva, megerősíté, IV. Béla 1252-ben a pápához intézett levelében, a pápai megerősítést kérve, Vancsait mégis megrójjá, mert a megerősítés »nobis irrequisitis« történt. A pápák pedig ismételten hangoztatták, hogy »in electionibus Pontificum assensus Regis debeat postulari«.

IV. *A megválasztott mindaddig, a míg a király és a pápa megerősítését meg nem nyerte, vagy ha e kettő közül valamelyik a megerősítést megtagadta, csak mint electus szerepelt.* A nagyváradi káptalan 1232-ben a király beleegyezésével Benedek esztergami kanonokot választá püspökévé. A kisebbség azonban ezen választásnak ellent mondván, Benedek a pápai megerősítést meg nem nyerte s azért még a királyi okmányokban is, csak mint »electus Waradiensis« szerepel. Az esztergami káptalan 1272-ben Miklós erdély-fehérvári prépostot választá meg érsekévé. A király megerősíté Miklóst, a pápa megtagadta a megerősítést s tényleg Miklós még 1277-ben is csak »electus Strigoniensis« volt, sőt közben a pápa pártfogoltja Benedek budai prépost beigtatott érsek volt, miután beigtatásába a király is beleegyezett.

V. *A megválasztottat a pápák apostoli hatalmuknál fogva erősítették meg s ezen megerősítést mindig külön kellett kérni.* Így 1217-ben III. Honór pápa a székesfehérvári káptalan által, Endre királynak »tamquam patroni accedente assensu« választott prépostot »auctoritate apostolica« megerősíti.

Ez volt nálunk az egyházi javak betöltésének rendes módja egész a konstanci zsínatig. Igaz, hogy a német földön született egyház-ellenes áramlat hazánkba is ellátogatott s a görög császárok befolyása folytán királyainkra is átszármaazott. De az egyházi javak betöltésének erőszakos és önha-

talmú módjáról fenmaradt emlékek világosan bizonyítják, hogy azok mindig visszaéléseknek tartattak, a melyek ellen az egyház mindannyiszor felszólalt s a melyeknek orvoslását királyaink igazság érzete soha sem tagadta meg. Lássunk erre egy-két példát. II. Gejza király önkényesen helyezett át és mozdított el püspököket; székiüresedés esetében a javadalmakat a kincstár javára, világi uraknak bérbe adta.

A szent szék felszólalt e visszaélés ellen s mit tett a király? Báufi Lukács esztergami érsekkel megbeszélve a dolgot, nyilatkozatot adott, melyben igéri, hogy *a pápa „tekintélye és tanácsa nélkül a püspökök letételét vagy áthelyezését sem maga foganatosítani, sem másoknak megengedni nem fogja“.*

II. István 1169-ben megerősíti Gejza nyilatkozatát, és kijelenti, hogy a megüresedett javadalmak kezelését egyházi férfiakra fogja bízni, kik a jövedelmeket egyházi épületekre, szegények, özvegyek és árvák segélyezésére fordítják; ő maga pedig azokhoz csak ellenséges támadás vagy sürgős szükség esetében és akkor is »a püspökök beleegyezésével« nyúl hozzá.

Amint nem járhattak el királyaink *önhatalmúlag* az érsekek és püspökök nevezésében, úgy nem jártak el egyéb kisebb javadalmak betöltésében sem.

A királyi apátokat és prépostokat, a melyekkel szemben pedig királyaink kegyurasága a legerősebb volt, az illető káptalanok illetve konventek választották. A megválasztott, kit legtöbbször maga a király presentált, elnyervén a királyi assensust, az esztergami érsek által végérvényesen lőn megerősítve; ámbár e megerősítést utóbb éppen maguk a királyok játszották át a pápák kezébe. Mindezeket megerősíti az Imre király és Jób érsek közt folyt torzsalkodás. A király ugyanis 1202-ben azt kéri a pápától, hogy a királyi prépostokat, a melyek *in temporalibus nullo pertineant mediante* ad regem, a megerősítés elhelyezése céljából, megválasztásuktól számított egy év alatt, Rómába idézze.

A pápa természetesen örömmel fogadta a király kérését »cum consonet canonicis institutis« és Novemb. 8-án

meghagyta a magyar érsekeknek és püspököknek, hogy a jövőben ezt tartsák követendő eljárásnak.

Az esztergami érsek azonban jogainak e megsértését eltérni nem akarván, személyesen elment a pápához s élőszóval előadta, hogy a királyi prépostságok- és apátságokra vonatkozó joghatóság az esztergami érseket illeti meg. A pápa erre biztosította az érseket, hogy nem fogja sem ő, sem más sérteni többé »iurisdictionem, quam obtines in Abbatiis et Praeposituris regalibus, Ecclesiae Strigon. per Ungariam ubicunque subjectis«. Azonban az esztergami érsekek joga azért mégis sokszor csorbát szenvedett, mert például III. Honor pápa a székesfehérvári káptalan, Endre királyiak »tamquam patroni accedente assensu«, által választott prépostot megerősítette.

A nem királyi prépostok vagy apátok választásába királyaink egyáltalán nem folytak be. Bizonyosságul szolgáljon a szepesi prépostság 1302-iki esete. A káptalan per viam compromissi Pál kalocsai érseket választotta meg, mégis a prépostságot Miklós esztergami kanonok foglalta el, még pedig erőhatalommal. A pápai követ az esetet vizsgálva, több püspököknek feltette a kérdést: *ad quem spectabat electio seu presentatio Prepositi Scypsiensis — ad Regem Hungarie — vel ad Capitulum —?* A válasz egyértelműleg így hangzott: *nec electio, nec presentatio Prepositi Scypsiensis spectabat ad Regem Hungarie, sed solum ad Capitulum Scypsiense spectabat electio ipsa et spectare consuevit temporibus retroactis et confirmatio ipsius ad Archiepiscopum Strigoniensem . . .*

A kanonokok kinevezése kezdettől fogva az érsekek, a püspökök, esetleg a káptalani prépostok joga volt s abba királyaink bele nem szóllottak. Így tudjuk már szent Gelléről, hogy harmincz magyar ifjút kiválasztva felszentelt és *canonicos faciebat*, kanonokokká nevezett ki. 1285-ben pedig Benedek esztergam-szenttamási prépost kéri Timó zágrábi püspököt, hogy egy üresedésben lévő zágrábi kanonokságot neki adjon. A váradi püspök S. békési főesperest, mert az »casu fortuito homicidii crimen incurrerat« jöve-

delmétől megfosztotta s azt többé neki vissza sem adta. Ebből, miután a főesperes a tusculumi püspök befolyása révén a pápához fordúlt, hosszú vita származott, a melyben végre IX. Gergely megelégedett azzal, hogy a püspök »saltem hac vice« kivételt tegyen s valami javadalmat adjon neki. Az 1397. évi esztergami főkáptalani visitatióban pedig a pozsonyi prépostságra és káptalanra vonatkozólag olvassuk: *Chius prepositure. Canonicatumque et prebendarum collacio spectat ad dominum Archiepiscopum Strigoniensem.*

Azon sajnós körülmény, hogy egyes egyháznagyok a hatalmas főurak elégedetlenségével egyesülve, nem egyszer a királyi széklet is megingatták, a mint azt Zsigmond idéztük sorai is bizonyítják, mintegy kényszerítette királyainkat, hogy arra törekedjenek, miszerint a javadalmak az ő kétségtelen híveik birtokában legyenek s elleneiket azoktól, ha mindjárt az egyház jogainak sérelmével is, megfosszák. Viszont azonban megtörtént az is, hogy a király, nehogy híveit megsértse s mellőzésnek tegye ki, nem merte a javadalmakat betölteni, illetőleg a canonica electiót elrendelni.

Ez a visszás állapot szülte nálunk a *pápai reservatiókat*. Így pld. a győri püspökségre vonatkozólag így ír 1332-ben XXII. János pápa reversationalis levelében: *Ipsius regis in hac parte suplicantis — provisionem ipsius ecclesie — hac vice specialiter — reservamus.*

Másrészt ezen visszás állapot bírta reá királyainkat, hogy akcziót indítsanak a szent széknél a kegyúri jogok kiszélesítésére. A kánoni választások mellőzésével azt óhajtották elérni, hogy *a betöltések kinevezés alakjában kizárólag az ő kezükben összpontosíttassanak, fenmaradván a pápának az utólagos megerősítés joga.*

Az első, a ki ezen akcziót komolyan kezdeményezte, I. Lajos király volt. Eredményt azonban nem ért el. Elszántabban és nagyobb kitartással törekedett arra Zsigmond király. És ő czélt is ért. A pápák eleintén hallani sem akartak ugyan ezen módozatról, mert az a kánonjogban teljesen ismeretlen volt; utóbb azonban engedékenyebbekké lettek s a *konstánczi* zsinaton elvileg elfogadták a királyi

kegyúri jog illetén gyakorlatát is. Természetes, hogy a mai alaknak kifejlődése még sok fázison ment keresztül, sok félreértésre szolgáltatott alkalmat, azonban az elv maga soha megtámadva nem lőn és V. Pius 1570. február elején kelt levelében *történelmi ténnyt* konstataált, mikor kimondotta, hogy a kegyuraság királyainkat „*ex privilegio apostolico*“ illeti meg s hogy e privilegiumnak »non est hactenus in aliquo derogatum«.

A királyi kegyuraság alakosságainak teljes kifejlődése idejéből származó, Kollár által felsorolt adatokból bizonyítja Boncz úr ama tételét, hogy a pápák e kiváltságos, egyházi természetű jogok megnyirbálására törekedtek.

Kétségtelen, hogy ebben a dologban is, mint e földön, a gyarló emberek között mindenben, *peccabatur intra et extra*. De az egyház és a királyok között ezen ügyben támadt vitás kérdések soha sem vonatkoztak *magára az elvre*, hanem mindig a kinevezettek *személyére* s nagy ritkán a kinevezés módjára. Soha magyar király nem vitatta azt, hogy az egyház fölött gyakorolt jogai »e summo jure circa sacra«, felségjogból származnak. Soha magyar király nem tagadta azt, hogy egyházi jogainak jogforrása maga az egyház. Erre vonatkozólag Boncz úr soha egyetlen egy adatot sem fog tudni felhozni, ha még oly lelkiismeretességgel kutatja is majd át az okmánytárakat, a mily könnyelműséggel negligálta azokat.

* * *

A mit Boncz úr könyve tizennegyedik fejezetében az *egyházi kiváltságok adományozásáról* mond, a mit szent István tetteiből ott bizonyít, mindaz tárgytalanná válik azonnal már kétségtelen történelmi tény miatt, hogy a pápai követi hatalom, a melynek ezek kifolyását képezték, szent Istvánnak *személyes* joga volt.

Érdekesebb ennél a nyolczadik fejezet, melyben a *tetszvényjogról* mond szörnyen naív dolgokat, és a tizenkettedik, a melyben »a legfőbb kegyúri jog« érvényesülését taglalja a „*szorosabb értelemben vett egyházi ügyekben*“.

Lássuk tehát ezeket.

A placetum — Boncz szerint — nálunk éppen olyan régi, mint maga a kereszténység.

a) Mert szent István »Isten intézkedéséből kormányozván és a régi és jelenkori uralkodókat utánozván«, részint a pápa beleegyezése alapján hozta törvényeit s így ő alatta a placetumjog saját intézkedései által tényleg érvényesült.

b) Mert Kálmán király I. törvénye ekképen kezdődik »tetszett a királynak és az általános gyülekezetnek«.

c) Mert I. Lajos 1351. 1. t.-cz.-ben kimondta, hogy ha egyháziak világiakkal perlekednek interdictum ellenök a per folyamata alatt a király tudta nélkül ki nem mondható.

d) Mert azt I. Mátyás VI. 28. t.-cikkében Zsigmond 1404-ben; I. Ulászló a koronázási oklevélben; ismét I. Mátyás 1471-ben és 1486-ban; 1550-ben, II. József 1781-ben elrendelték.

e) Végül pedig, — és ez a legklasszikusabb — *mert a biretumot az újonnan kinevezett bibornokok fejére a király helyezi, miután előbb a saját kalpagját feltette* volna.

A placetum jogosságáról, annak szükségéről és terjedelméről általánosságban szólnom fölösleges. Ebben a kérdésben Európa legkiválóbb jogászainak felfogása ismeretes. Tudjuk, hogy az aktualitással nem bír, haszna nincs s hogy az u. n. ius placeti-t az állami felségjog alapján nem lehet igazolni. Tudjuk, hogy a legtöbb államban napirendre tértek fölötte és hogy ma már nem képzelünk *valóban felvilágosodott és a lelkiismereti szabadságot* komolyan hirdető embert, a ki a placetum jogosságát védeni tudná.

Boncz úrnak a placetum mellett felhozott, az általunk a) és b) alatt csoportosított »érvei« oly tévesek, hogy azokra reflektálnunk sem lehet. Vannak ugyanis a komoly érvelésnek bizonyos határai, a melyeken túlmenve, a szakíró egyenesen saját reputációját veszélyezteti. Igazán sajnáljuk, hogy szerző munkás életének alkonyán erről megfedkezett s írói nevét empyre dezavouálta.

Ugyanczt kell mondanunk arról az érvéről, a melyet

a bíbornoki barret átadásából vont le s a melyet gyermekes örömében és elfogultságában oly feltünő hosszadalmassággal tárgyal.

Mi itt csak a törvénykönyvből felhozottakra reflektálunk.

I. Lajos király 1351-iki törvénye nem tartalmazhat placetumot, mert nem a pápákra, hanem az ország pereskedő főpapjaira vonatkozik. Egyes hatalmaskodó főpapok ugyanis, hogy pereik győzelmét biztosítsák és elősegítsék, nem riadtak vissza attól, hogy ellenfeleiket egyházi büntetésekkel, censurákkal, sőt tilozattal sújtsák. Ezen a természetellenes állapoton, mely a bíróság független eljárását alterálta, akart és segített is Lajos törvénye. Ez tehát egyszerű perrendtartási intézkedés volt, s mint ilyen. *placetumot nem involvál.*

Zsigmond király 1404-iki intézkedése nem képez bizonyítékot, mert a Corpus Juris világosan kimondja: Litterae et Privilegia ejus aute Millesimum Quadringentesimum Sextum Annum emanata, non servantur.

Különben is Zsigmond ezen intézkedése nem a pápai levelekre, hanem a *bullásokra* vonatkozott. Nem tudom, hallott-e már ezekről Boncz úr valaha, de ha hallott s ha tud valamit nápolyi László 1403-diki koronázásáról, akkor bizonyynyal ő maga sem fog komolyan placetumot keresni ezen rendelkezésben, a melyet maga Zsigmond király sem vett soha komolyan.

Mátyás király hatodik decretumának 28-dik cikke azon ügyre vonatkozik, a melyről I. Lajos 1351-ben hozott volt törvényt. *Ez tehát nem placetum.*

Az 1471. 19-ik törvénycikk a püspökök és érsekek tekintélyét védi és pedig nem Róma, hanem a kibuvókat kereső magyarok ellen. Ehhez képest mondja: Quilibet prius hic in Regno, coram suis iudicibus ordinariis, jus suum prosequatur: Et ita tandem *si voluerit*, per viam appellationis, causam suam introducatur. T. i. Romam. *Ez tehát megint nem placetum.*

Az 1486-iki törvény 45. és 46-ik cikkei tisztán belügyekre, a tizedekre vonatkoznak s nem a pápák ellen,

hanem az egyház jogos követeléseinek biztosítása miatt hozattak. A tizedügy miatt egyházi javadalmasainknak annyi panaszkodott, hogy az igazságos király végre is megsokalta s az összes tizedügyek elintézését egyenesen önmagának tartotta fenn. Ez tehát nem a pápa ellen intézett s *jus cavendi*-ből folyó intézkedés, hanem a tized körül felmerült bajok gyökeres orvoslására irányzott törekvés volt. *Ez pedig ismét nem placetum.*

I. Ulászlóról azt állítja szerző, hogy: az általa kiadott koronázási oklevélben szintén kijelentette, hogy *a pápai levelek királyi tetsvény nélkül erőtlenek.*

I. Ulászló koronázási oklevelében arról, a mit *Boncz* úr állít, *egyetlen egy szó sincs.* Erre nézve *Bartal*, a kit követett, lépre vezette őt. Van azonban egy *állítólag* Székesfejérvárott 1440. Jul. 20-án tartott országgyűlésből származó s hat czikkből álló törvény, a melyet *Kovachich* adott ki először 1798-ban a nélkül, hogy a forrást megnevezte volna. Ezen föltétlen hitelre igényt nem tartható törvény megújította azokat a rendelkezéseket, a melyeket Zsigmond adott volt ki 1404-ben a bullások ellen s a melyeket I. Lajos alkotott az egyháziak pereskedésére vonatkozólag.

Tény, hogy ezen törvény 4. és 5. cikkelyét sokan, maga *Kovachich* is, a ki jozefinistikus eszmékkel volt szaturálva, *placetumnak* magyarázzák. De tény az is, hogy e cikkelyek tisztán *javadalmi* dolgokra vonatkoznak s hogy a 6. cikkely világosan kimondja, hogy minden a lelki forum előtt lefolyt ügyben *szabadon lehet Rómába felebbezni.*

Ezek a cikkelyek tehát valójában nem mondanak egyebet, mint azt, amit később az 1471. és 1486-iki törvények megerősítettek. Viszont azonban nem szabad felednünk, hogy ezen székesfejérvári törvényt *Verböczy*, a ki pedig semmit igaz ok nélkül nem tett, a törvénygyűjteménybe fel nem vette, hogy tehát azokból erős érvet kovácsolni nem lehet.

Az 1550. 14. t.-cz. pedig az ország rendének vallássosságáról s az egyház iránt való szorgoskodásáról tesz tanúságot. Felszólítják ugyanis benne a királyt, hogy miután

sok püspök *még nincs a pápa által megerősítve*, küldjön Rómába követet, a ki *a megerősítő bullákat kieszközölje* s a királynak kézbesítse. *Hát hol van ebben placetum?*

Maradt tehát *summa summarum* a Boncz úr számlája részére II. József császár 1781-ben kibocsátott rendelete. Ebben a császár elrendeli, hogy minden pápai bullát, brévét és egyéb iratot kihirdetés előtt, a tetszvény megnyerése végett, ő elébe kell terjeszteni.

Nem tagadjuk, *ez határozott placetum*. Emél világosabban beszélni nem lehet. Csakhogy van ennek az éremnek egy másik oldala is.

Ugyanazon II. József császár, ugyanazon felségjogból kifolyólag, 1784. május 6-án ilyen rendeletet adott ki: *Kegyelmesen rendeljük, hogy három esztendő lefolyta után, az ország és kapcsolt részeinek minden hatóságai s törvényszékei minden ügyeket egyedül német nyelven tárgyaljanak . . .*

Ugyanazon II. József császár, ugyanazon felségjogból kifolyólag, 1785. jún. 1-ével *megszüntetni rendelte el az ország vármegyei rendszerét* s tíz királyi biztosságra osztá Magyarországot.

Miért nem hivatkozott Boncz úr közjogi kézi könyveiben a császár ezen kegyelmes rendeleteire is?!

A legeslegdöntőbb érvet szerző az osztrák concordatum II. czikkéből meríti, a melyben, tudvalévőleg a felség kijelenti, hogy a szentszék és a püspökök között való kölcsönös közlekedésnél nem leend szükség a királyi tetszvény kieszközölésére.

Miután Boncz úr szerint »a concordatum e czikke *a legdöntőbb tanúság arra*, hogy a tetszvényjog mindenkor gyakoroltatott s *hoggy annak létezését a szt.-szék is beismerte*« ;

miután a vatikáni zsinat *De eccl. Christ.* Cap. 3. *kárhoztatja mindazokat*, a kik *oly világi hatalom létezését ismerik el*, a melynek *placetumja* nélkül az *apostoli szék által hozott törvények és rendeletek jogerővel nem bírnak* ; világos

hogy a IX. Pius pápa által összehívott vatikáni zsinat *kárhoztatta*, damnálta a pápákat s köztük kivált IX. Píust, a ki Boncz úr szerint a *placetum létezését beismerte*. . . .

Gratulálunk Boncz úrnak ehhez a világrendítő felfedezéséhez. Mindenesetre unicum a történelemben, hogy a pápa önmagát damnálja, de unicum a történelemírásban az is, hogy valaki ilyen dolgokat komolyan állítson.

A vallás körüli felségjogok szerzője szerint továbbá *minden egyházi törvényhozó hatalom a király kezében pontosul*, ő intézkedik az egyházi ünnepek körül, elrendeli a bűjtöket, körülírja az egyházi fegyelmet, rendezi az Isten tiszteletét és a vallási szertartásokat, választja a plebánókat, törvényes intézkedéseket hoz házassági ügyekben, helybenhagyja a hitágazatos egyesüléseket.

Mi következik ebből? Az, hogy Magyarországon ugyanoly állapotok dívnak egyházi ügyekben, mint Oroszországban. Az, hogy amint ott *az orosz vallás feje*, pápája *a császár*, úgy nálunk *a katolikus egyház feje*, pápája *a magyar király*.

Komolyan állítja ezeket Boncz úr, vagy tán csak tréfálódzni méltóztatott?!

Ha ez utóbbi vélekedésünk lenne igaz, miért választotta a tudományos irodalom terét? Akárhány élcslapot talált volna, a melyek készséggel megnyitják hasábjait e »sikerült viccek« előtt. Kár volt a jó alkalmat elmulasztani!

Az egyházi ügyek rendezését kezdetben mindenütt az úgynevezett nemzeti, vagy királyi, máskép tartományi zsinatokon intézték. Ezen zsinatok alatt pedig, XIV. Benedek meghatározása szerint, oly gyülekezetet értünk, a »melyeken nemcsak a püspökök, hanem az országrendek is jelen voltak és közös egyetértéssel mind az egyházi, mind a polgári ügyek rendezésére törvényeket hoztak«.

Ezen szavakat — Karácson Imre alapos tanulmánya szerint — nem úgy kell érteni, mintha a tisztán vallási ügyekben a világiaknak törvényhozási joguk lett volna, mert ezt az egyház soha semmi körülmények között meg nem engedte, hanem a vegyes természetű ügyekre, melyeknél mindkét hatalom érdekelve volt, közös megegyezéssel törvényt hoztak s az ellene cselekvőkre mindketten büntetést

szabtak; *a tisztán egyházi törvényeket pedig az állam, hogy azoknak nagyobb erőt kölcsönözzön, saját törvényei közé felvette* s azok megtartását polgári büntetéssel és karhatalommal is biztosította.

A királyi zsinatoknak eredménye tehát az volt, hogy az egyházi törvények nemcsak egyházi kánonok, de egyúttal állami törvényekké is lettek. Történt pedig mindez nem azért, hogy azok egyházi ereje megadassék, hanem azért, hogy azoknak államilag kötelező erejük is legyen.

Hogy ez az egyedül jogos és a történelemmel egyedül egyező felfogás, azt számos külföldi és hazai példával bizonyíthatnók. Álljon itt e kettő:

A chalcedoni zsinaton Marcián császár ünnepélyesen kijelentette, hogy *a zsinaton csak azért van jelen, hogy Konstantin példája nyomán, a kath. vallást szilárdítsa, nem pedig azért, mintha abban valami hatalmat akarna gyakorolni.*

Szent István törvénykönyve egyenesen kimondja, hogy *a püspökök az egyház ügyeit a kánonok tekintélye szerint intézik.*

* * *

*A vallás körüli felségjogok szerzője szerint: az egyházak alapítása királyainknak **semmi más hatalomtól nem feltételezett önálló joga**, és mégis ugyanazon a lapon, sőt ugyanazon pontban ő maga mondja, hogy:*

királyaink alapítási szándékukról az egyház fejét mindenkor értesítették;

annak alapításaihoz való hozzájárulását kikérték; ezt az egyház hierarchikus szervezete megkívánja;

alapítvány-leveleikben mindenkor kifejezést adtak annak, hogy „az apostoli szék beleegyezésével” legfőbb kegyúri jogon» intézkedtek.

Ehhez nem kell kommentár! Meghamisított vagy rosszul értelmezett történelmi adatokat rektifikálni, nehéz, de kritikushoz méltó munka. Logikus gondolkozást tanítani, az iskola feladata.

Tudjuk, hogy a veszprémi és a pécsi alapító leveleken kívül más régi püspökség alapító levelet eddig nem ismeretes. Hogy szent István a pápai követség alapján intézkedett, az kétséget nem szenved. Hogy utódai miként jártak el az alapítások körül, azt éppen okiratok hiányában megalapítani még távolról sem vagyunk képesek. Meg kell tehát elégednünk azon adatokkal, a melyek az újabb alapításokra, illetve a szétválasztásokra vonatkoznak. Előbb azonban mégis néhány szóval reflektálnunk kell Boncz úr azon érvére, a melyet I. Lászlóra hivatkozva mutat be.

Ezen érv így hangzik: »a kalocsai püspökséget első királyunk alapította, de sz. László annak egy részéből 1094-ben már a bácsi érsekséget állította fel, a másik része pedig későbbben szerémi püspökség nevet kapott, mely jelenleg djakovári néven ismeretes«.

Ez mindenesetre szépen hangzik és látszólag nagy bizonyító erővel bír. Azonban csak *látszólag*; tényleg nem. Mert az egészenek egy nagy hibája van, az, hogy *nem igaz*.

Az újabb történelmi kutatások szerint ugyanis

a) a bácsi érsekség nem lett a kalocsaiból kihalásból;

b) a bácsi érsekséget nem I. László alapította;

c) a szerémi püspökség az Ugrin érsek joghatósága alá került *új területen* III. Honor pápa engedélyével 1227-ben a kőí monostorhoz kötött székhellyel lőn alapítva.

A többi azután mind igaz. De vajjon abból, hogy a kalocsai püspökséget Szt. István alapította s hogy a szerémi püspökséget ma djakovárimak hívják, bizonyíthatja-e Boncz úr a tételt?

Ám a vallás körüli felségjogok szerzője azért nem csügged, ő az újabb idők felé fordítja arcát s úgy véli, hogy onnan kedvezőbb szelek fujdogálnak elméletei felé.

Bizonyosságul hívja a *besztercebányai*, a *szombathelyi*, a *szatmári*, *kassai*, *rozsnyai*, *szepesi* stb. püspökségek alapítását. Igaza van. Miért ne tenné. Hiszen nem ő, hanem a történelmi kütfők csendes zárkózottsága az oka annak, hogy a többi között például éppen VI. és VII. Pius pápák

bulláit, a melyek ezen alapításokra és felosztásokra engedélyt adnak, nem ismerte. Vezessük tehát nyomra s mutassunk be neki legalább egy példát.

Az egri püspöki megyének nagy kiterjedése először III. Károlynak tünt fel. Elhatározta tehát, hogy az egyházmegye két részre osztását szorgalmazni fogja. E czélból mindenek előtt *Erdődi Gábor* gróf püspökökkel beszélte meg az ügyet s miután ez hajlandónak nyilatkozott a felosztásba beleegyezni, a magyar királyi udvari kancelláriának 1734-ik évben október 25-én kelt leiratával felszólította az egri káptalant, hogy adni beleegyezését a megye fölosztásához, melynek terjedelméből egy új püspökség szakíttatnék ki s ennek Nagy-Bánya lenne a székhelye. A terv szerint a káptalan megosztatnék, az egervári prépostság és a túl a tiszai főesperesi kerületek az új egyházmegyéhez csatoltattak volna, végre az egri egyházmegye bizonyos meghatározott számú papüvendéket adna az új püspökség ellátására.

A káptalan a püspök sürgetése daczára sem egyezett bele a felosztásba s aggályait terjedelmes emlékiratban írta össze. Az eredmény az volt, hogy III. Károly hat évi hasztalan sürgetés után kedvencz tervéről lemondani kényszerült.

Az 1802-iki országgyűlés folyama alatt, — írja eredeti kútfők alapján *Vochler Alajos*. — Miklóssy Ferencz nagyprépost és báró Fischer István örkanonok egri káptalani követekkel Pozsonyban az egri megyének és intézeteinek akkori állásáról értekezletek tartatván, I. Ferencz császár és apostoli király *a római katolikus egyház látható fejéhez*. dicső emléké *VII. Pius pápához folyamodott, kérvén őt*, hogy miután az egri püspöki megye roppant terjedelme miatt egy püspök főpásztori hivatalának alig felelhet meg, engedné, hogy az akkor üresedésben levő egri püspökség háromfelé osztassék, s annak területéből két új püspökség állíttatván, ezeknek határai kijelöltessenek: az egri püspöki szék pedig, minthogy egy Magyarország legrégibb püspökségei közül, és Heves- s egyesült Külső-Szolnok vármegyék örökös főispán-ságával is jeleskedik, részint az egyházi joghatóságához tartozó ügyeknek gyorsabb ellátása végett, részint Magyar-

országnak nagyobb díszére, érseki méltóságra emeltessék, s az így felállítandó főegyházi méltóságnak hatósága alá az újonnan keletkezendő két püspöki megyén kívül még a szomszéd szepesi és rozsnyai püspöki megyék is rendeltessenek.

A pápa hajlandó volt a király kívánságának eleget tenni, de megkívánta, hogy az a rendes formaságok között folyjon le, kivált azért, hogy azután később félreértések ne támadjanak. Ennek megfelelően az erectióknál szokásos kánoni információ és circumscriptio végzését a pápa egy külön követre bízta. Az általa készült s a király által is helybenhagyott jelentés alapján adta ki azután a pápa 1804. augusztus 9-én kelt bulláját, a melyben az egeri püspöki megye szétosztását a két új püspökségnek, u. m. a kassai és szatmár-németi püspöki székeknek fölállítását, a főmegyének s az új megyék határainak körülírását s az egeri püspöki székeknek érseki és metropolitai székké emeltetését szentesítette.

Ez volt az eljárás az újabb püspökségek alapításánál, a régiek dismembrálásánál.

Hol van itt akár csak árnyéka is a felséggjognak?

Nem áll tehát, mert túlzott s ily alakban történelmi és jogi erővel bíró érvekkel nem támogatható a Boncz úr állítása, hogy »a magyar szent korona legfőbb kegyúri jogán királyaink nemcsak alapítottak püspökségeket, hanem, ha egyházi vagy politikai érdekek úgy hozták magukkal, a létező püspökségeket feldarabolták, azokból új püspökségeket alkottak, vagy joghatósági körüket a körülményeknek megfelelőleg újra szabályozták«.

Ellenben igen is megáll és történelmi meg jogi erővel bíró érvekkel támogatható ezen állítás, ha abból *a politikai* érdeket, mint frivolt elhagyjuk s ha a végéhez ezt a kis jelentéktelen mondatot fűzzük: *a római szent szék beleegyezésével*.

Más elbírálás alá esnek a monostorok, a királyi prépostságok alapítása és a plebániák szabályozása. Ezekben kétségtelenül kegyúri jogon intézkedtek királyaink a nélkül, hogy felséggjogokat arrogáltak volna s mindig úgy, hogy a kánoni szabványokat lehetőleg betartották.

Igy IV. Béla a tíróczyi prépostság alapító levelében világosan mondja, hogy *volentes pro nobis apud Deum ponere intercessores*, alapította úgy, hogy ne *alicujus necessitatis occasio eos in divinis desides aut negligentes efficiat*.

A dömösi prépostság alapító levelének megerősítésében II. Béla mondja, hogy az alapítás az esztergami érsek és a főpapok tudtával és beleegyezésével ment végbe.

Királyaink kikérték a pápa engedélyét s nem intézkedtek *teljesen önállóan* még akkor is, ha valamely régi, de elpusztult monostort helyreállítottak s azt más szerzettel népesítették be. Így olvassuk 1494-ből, hogy Ulászló király a várad-előhegyi prépostságot, melyet eddig a premonstreiek bírtak, »*Alexandri quarti consensu*« a karthausi rendnek adományozta oda.

De sőt arra is van példa, hogy egy királyné, a mikor új monostort alapítani óhajtott, egyenesen a pápától kért erre engedélyt. Így 1334-ben jul. 15-én XXII. János pápa Erzsébet királynőnek megengedi, hogy Budán szent Klára szüzei részére zárdát építtethessen.

A püspöki és egyéb javadalmak *székhelyének* kijelölése a legfőbb kegyúr joga, — mondja Boncz úr.

Hogy a helybenlakás kötelezettsége isteni vagy emberi jog folyománya-e, arról a trienti zsinaton sokat vitatkoztak. A kérdés azonban eldöntve nem lett. Kétségtelen, hogy a kánonok a residentiát szigorúan követelték, sőt az ellene vétőket büntetésekkel, a javadalom elvesztésével is sújtották. Kétségtelen az is, hogy a helyben lakás kötelezettsége ellen, kivált hazánkban, a háborús viszonyok folytán, sokan vétettek. Azt tehát, hogy királyaink gondja erre is kiterjedt s hogy a resideálást sürgették, az egyház mindig hálás köszönettel fogadta és soha sem volt az ellen kifogása, hogy ez a királyi kegyuraságból kifolyólag történjék.

Az egyszer meghatározott s az alapítványi okmányban megnevezett székhelyet megváltoztatni azonban senkinek sincsen joga sem királyi kegyuraságból, sem felségjogból kifolyólag. Ha mégis fordult elő eset, hogy a székhely megváltoztatva, annak oka az, hogy az eredeti székváros a

háborús időkben végleg elpusztult s helyre állítva többé nem lett. Ezen változások azonban soha sem történtek a pápák előleges beleegyezése, vagy utólagos megerősítése nélkül.

Nálunk azonkívül, mivel a városi élet csak lassan fejlődött s mivel e fejlődést királyaink mindenféle kiváltságok engedélyezésével előmozdítani törekedtek s mivel végre városaink minden elért eredmény megtartásához csodálatos és dicséretes szívóssággal ragaszkodtak, lassanként azon hiedelem érlelődött meg, hogy a residentialis jog, az illető városok kiváltságai közé tartozik. Megerősíté e felfogást azon körülmény is, hogy királyaink és törvényeink egyes városokat, részint a püspök ispánsága, részint a püspököt vagy a káptalant megillető tizedek, vámok és vásárjogok révén, egyenesen püspöki vagy káptalani városok jellegével ruházták fel.

Ezen jelleg védehnéről, és nem a kegyúri jogok gyakorlásáról tesznek tanúságot a Boncz úr által idézett törvények is.

Az 1597. 38. t.-cz. megengedi, hogy az egri püspök Kassán székeljen ideiglenesen »salvis tamen *libertatibus* ipsius Civitatis permanentibus«.

Az 1599. 42. t.-cz. a győri káptalan Győrré való visszahelyezését kéri, hogy így »concessam residentiam et juris dictionem in *ipsorum* Jaurinensi Civitate« élvezhessék.

De szükségessé tette a residentialis jognak polgári megerősítését az a körülmény is, hogy attól gyakran az illető javadalmak fentartása is függött. Így az egri káptalan ideiglenes áthelyezésénél 1609-ben olvassuk, hogy a káptalant Nagyszombatba kívánják helyezni, hogy így »Capitularium quoque *intertentioni* prospectum sit«.

A királyi kegyúri jog tehát itt csak annyiban nyilvánult, a mennyiben királyaink azon kegyúri köteleességüknek kívántak eleget tenni, a mely a javadalmak fentartását hárította rájuk.

Felhozza Boncz végül azt, hogy a csanádi püspöki székhelyet királyaink ismételten megváltoztatták. Miután az általános egyházjog szerint ezt a pápa engedélye nélkül

tenni nem lehet, miután itt eltérő állításról van szó s miután maga szerző úr is tudja, hogy »asserentis est probare«, felkérjük, mutassa ki, hogy ezen székhely változást királyaink teljesen önállóan, *minden pápai beavatkozás mellözésével* rendelték el.

A *papnevelés* az egyháznak mindig főgondjai közé tartozott. Innen van, hogy a kolostori iskolák felállítását csakhamar a püspöki iskolák behozatala követé, a mely utóbbiakban a leendő leviták nevelése felett mindig *maga a püspök* őrködött. Utóbb a püspöki iskolák, a pápák, meg az illető megyés püspök protektoratusa alatt *egyetemekké* fejlődtek, a melyekben a főhelyet a *theológiai* kar foglalta el. Mikor azután az egyetemek, nyert szabadságaik és kiváltságaik révén, az egyház védőszárnyai alól kisiklottak, a trienti zsinat külön papnevelőknek, seminariumoknak felállítását határozta el. Ezen határozat szülöttei a mi összes mai seminariumaink.

Természetes, hogy ennyi főiskolának felállítása tetemes költségeket, nagyobb alapítványokat tett szükségessé. A vagyoni viszonyok azonban olyanok voltak, hogy a dúspüspöki jövedelmekből alig telt a legszükségesebbekre s akár hány nagyobb egyházi javadalmas a megélhetés gondjaival küzdött. Ily körülmények között nem maradt más hátra, mint hogy az egy vagy más okból megárvult egyházi javadalmakat hol egyesítve, hol megosztva fordítsák e célra. Miután tehát a seminariumok felállítása erősen vagyoni kérdés volt, természetes, hogy a királyok beavatkozása mellözhetetlen vala.

Királyaink tényleg, belátván a trienti szent zsinat e határozatának szükséges voltát, a legnagyobb örömmel járultak hozzá egyes püspökök ily irányú felterjesztéseiből s az egyes javadalmaknak a papnevelők felállítására és fentartására való felhasználását megengedték. Sőt például I. Ferencz maga is alapított egy ily országos jellegű intézetet, a ma is virágzó budapesti központi papnevelőt.

Amit azután *az oktatásra* vonatkozólag *III. Károly* rezolúciójáról mond, a mit *Mária Teréziáról* sejt és a mit

róla ő nem tud, amit II. József császárról hoz fel, mindazt származtathatja Boncz úr abból a forrásból, a melyből tetszik, de a királyi kegyúri jogot azzal kompromittálni nem engedjük. Ilyen állítást harsogó hahotával kell fogadniuk már azoknak is, a kik még az egyházjogból az elemi dolgoknál többet nem tanultak.

Hogy a chaosz tökéletesebb legyen, még sok minden egyéb van e fejezetben felhalmozva; azzal azonban majd csak az egyházi vagyona vonatkozó részben foglalkozhatunk, hogy, ha már nem tartott a szerző, legalább a bíráló tartson logikus sorrendet.

* * *

A magán-kegyuraságra vonatkozólag *a vallás körüli felségjogok* szerzőjének tanítása ez: Egyházi meghatározás szerint a kegyúri jog kétfeje az egyház; ellenben **a magyar jog szerint a kegyuraság adományozója a legfőbb kegyúr, a ki ezen jogot a magyar közjog keretében gyakorolja és a kinek adományozása vagy beleegyezése nélkül kegyuraság nem szereshető.**

Sajnáljuk, hogy a tisztelt szerző mindig sokat markol és így természetesen mindig keveset fog. Ezzel a meghatározásával, — mely pedig az egyetlen formulázott tétel könyvében, — szintén így járt. Ha kevésbé általánosságban beszélne, akkor talán megközelítené az igazságot; így konstruálva azonban *teljesen valótlan*, hamis talajon áll.

Az úgynevezett magán, vagyis a tulajonképeni kegyuraság csak lassan fejlődött ki. Kezdetben a templom és plebánia alapítások semmiféle különös jogokat sem szereztek az alapítóknak. Csak később, az V. században kezdett azon kívánság előtérbe nyomulni, hogy az egyházi alapítások fejében, az egyház bizonyos előjogokat, kiváltságokat engedjen. Ekkor azonban ezen előjogokat csak az egyházi rendből származó alapítók nyerték meg. Utóbb, mikor a földbirtok önállósága jobban kifejezett, mikor a főurak várkastélyokat kezdtek építeni s így az udvari élet némi utánzása kapott lábra a nemesi udvarokban is, egyesek saját telkükön, család-

juk használatára kisebb oratoriumszerű templomokat emeltek s azokat kizárólagos tulajdonukül tekintve, önmaguk látták el papokkal is. Midőn pedig a várnépség szaporodása, sőt egész új közösségek keletkezése folytán e templomok bővítése és nyilvánossá tétele szükségessé vált, akkor az így növelt templomok és plébániák elvesztették ugyan tulajdonjogi jellegöket, de nem szüntek meg az alapító főurak papnevezési jogai s nem szüntek meg ama kiváltságok sem, a melyekben a templomba lépő alapítót vagy utódait az udvari papok részesíteni szokták volt. Így született meg a világi alapítók kegyurasága.

Ennek a születésnek azután megvoltak a maga hátrányai is. A legnagyobb baj az volt, hogy az a kegyuraság pusztán a *dominiumra* támaszkodott s így ki volt téve mindazon fluktuációknak, a melyeknek minden magánjogi intézmény alá van vetve. Az egyház felismerte e bajt, de felismerte azon erőt is, mely a kegyuraságban rejlik. Arra törekedett tehát, hogy a magánjogi alapot elenyésztetve, az egész kegyuraságot egyházi jogi alapokra fektesse. Százados küzdelem folyt le e fölött az egyházi és a világi elem között, míg végre a kegyúraság, mint »ius spirituali annexum«, a második és harmadik lateráni zsinatokon végleg kifejlesztetett s mai alakját nyerte.

Mikor nálunk a földesúri hatalom annyira kifejlődött, hogy főuraink a nemesi udvari élet fejlesztésére lettek utalva, mikor a szabad végrendelkezés és adományozás jogosultsága folytán a világi főurak is tettek kisebb-nagyobb egyházi alapítványokat, akkor már a világ más kegyuraságot nem ismert, mint csak azt, a melyet az *egyház* engedményezett s a mely nem *világi* jog, hanem *egyházközjogi* jogosítvány volt.

A magán kegyuraság tehát nálunk sokkal később keletkezett, mint a királyi kegyuraság, de azért önállóan, teljesen az *egyházjognak* megfelelően fejlődött és semmiféle összefüggésben sem állott a királyi kegyurasággal.

Boncz úr az ő állításának igazolására felhozza szent *István* és szent *László* királyoknak egyes plébániákra vonatkozó rendeleteit: *Mátyás* király idejéből a hitese helyekre;

a XVI. századból a kir. kegyuraság könnyelmű osztogatása ellen hozott törvényeket s rendes szokása szerint az újabb kanczelláriai és királyi rendeleteket.

Érvei oly szegényesek, hogy azokkal foglalkozni sem érdemes. Éppen azért nem is maradhatunk a pusztá negáció terén s *Boncz* úr állító tételével szemben, mi egy más állítást helyezünk.

Állítjuk pedig:

1. *A magyar királyok kegyurasága nem terjed ki az ország összes egyházaira, templomaira, egyházi intézményeire.*

Bizonyítja ezt azon egyszerű tény, hogy egyes főuraink teljesen szabadon rendelkeztek kegyúri jogaik fölött, sőt megtörtént, hogy azokat éppen a *királyoknak* adományozták. Így Boleszló váci püspök 1252-ben IV. Béla királynak *adományozza a leleszi monostor kegyuraságát*. »Ius patronatus in ipso monasterio nobis cesserat«. Márton bán, a sági monostor alapítója, a felszentelés alkalmával jelen volt királynak ajándékozta »villam Sagh — et *Ius patronatus*, quod habebat in ipso monasterio«. És a király, — a ki *Boncz* úr szerint minden kegyuraság egyedüli forrása, — 1268-ban azt mondja: nos itaque praedictam *donationem acceptantes*, ut tenemur, *ipsum monasterium — tamquam patronus et defensor, in nostram recipimus protectionem* . . . 1275-ben pedig Csák bán fia a rajki prépostság kegyúri jogát, független és szabad elhatározásból Mihálynak, Tristán gróf fiának „*iure hereditario*“ örökös joggal elajándékozták.

2. *Királyaink kegyúri jogai kiterjedtek a püspökségekre, a királyi alapítványi monostorokra, oly plebániákra, templomokra vagy egyházi intézményekre, a melyek királyi jószágokon voltak, és végre a városi egyházakra.*

A *püspökségekre* vonatkozólag, miután azokkal fentebb bőven foglalkoztunk, szükségtelen itt bizonyítékokat sorolni fel.

A *monostorokra* nézve a királyi kegyuraság terjedelmét meghatározzák az okmányainkban sűrűn előforduló »cum regalis existat«-féle kifejezések és II. Endrének e világos kijelentése »quum alias mihi ex officio debito in-

cumberet interesse debere, *quia iure patronatus fungar in ea, sicut in omnibus aliis ecclesiis Abbatianum regalium.*

A *kisebb javadalmakra*, plebániákra vonatkozólag jellemző a következő eset: Fülöp fermai püspök, mint pápai követ, az országban több plebániát, a mely hosszabb ideje üresedésben volt, betöltött. Ezek között IV. Márton pápa levele szerint *voltak olyanok is, a melyeknek a király volt kegyura.* A király panaszára azután a pápa kijelenti, hogy a követ eljárása kivételes volt s hogy abból »nullum sibi — possit generari prejudicium — quoties *ecclesias ipsas* vacare contigerit — idoneas personas — representantes«. Fülöp pápai követ *általánosan* intézkedett s a király mégis csak *egyes* kinevezések ellen szólal fel, mert csak *egyes* kinevezések érintették az ő jogait. Még világosabban tűnik ki állításunk a sárosi plebánia 1272-ik évi betöltése alkalmából. Lambert egri püspök nyíltan a királyt szólítja fel, hogy mutasson be plebánost, „*quem confirmare tenebimur*“, miután, mint mondja, „*iure patronatus in ecclesia prefata* dicto Domino nostro Regi *competat*“, és pedig nem, mint Boncz úr vélné, a legfőbb kegyúri jogból kifolyólag, hanem egyszerűen azért, mert ez a Sáros „*predium regale*“ volt.

A *városi egyházak* fölött a kegyúri jogokat maga a város gyakorolta, de királyi szabadalmak folytán. A városi élet sajátos fejlődése megérthetővé teszi e körülményt. A mi városaink nagyobbbrészt bevándorlott vagy betelepített idegenek által jöttek létre. Ezek már kész jogi intézményeket, városi törvénykönyveket, szabályzatokat hoztak magukkal. Királyaink, mikor befogadták s királyi jószágokon kijelölt területeken megtelepítették őket, megerősítették összes szabadsalmaikat is.

A pap-választás és a városi egyház kegyurasága, a magyar szokás szerint, ugyan a királyt illette volna meg, mert a városok királyi területen épültek. Miután azonban a bejött városi népek régi szervezetök szerint szabad pap-választással bírtak s arról itt sem lettek volna hajlandók lemondani s miután kivált Zsigmond óta kiváló gond lőn fordítva a városok lehető fejlesztésére, királyaink, hogy a

városok szükséges szabadságának és függetlenségének gátúl ne szolgáljanak, kegyúri jogaikról lemondottak s azok gyakorlását, kiváltsággéppen, a városi tanácsra bízták. Hogy azután ez a városi kegyuraság mily változásokon ment keresztül, azt megolvashatja Boncz úr a Timon könyvéből, a honnan tán hét sornyi tudását kissé kibővítenie is sikerül majd.

3. *Ha valamely családnak magvaszakadt, vagy ha a család hűtlenség bűnébe esett, a visszaszálló birtokokkal a kegyúri jog is a királyra szállott, a ki azt vagy maga gyakorolta tovább, vagy pedig a birtokkal együtt elajándékozta.* Ha pedig kegyúri jog körül vitás kérdés támadt, annak bírója mindig a király volt. *Ezekben nyilvánult a jus patronatus universale.* Tételünket számos idevonatkozó történeti adaton kívül, főkép III. Honór pápának Endre királyhoz intézett következő szavai igazolják: Patronis ecclesiarum decedentibus absque liberis. ius patronatus huiusmodi non concedas, quum per abusus eorum multiplices Ecclesiae ipsae graviter opprimantur; quin imo ius ipsum ad manus tuas retineas, aut ipsis ecclesiis vel Episcopo Dioecesano relinquas.

Bíráskodási esetet pedig Fejérmél és egyéb okmánytárainkban bőven olvashatunk.

4. *Királyaink a kegyúri jogokat annyira egyházi természetűeknek tartották, hogy azoknak változatait az egyházi hatóságoknak bejelentették, sőt ahol szükséges volt, a pápák, vagy metropoliták helybenhagyását is kikérték.* Így 1221-ben III. Honór pápa a visegrádi apátságot, II. Endre kérésére, ki »in ea ius obtinet patronatus« görög szerzetesek helyett latin szertartásuaknak adatja. III. Endre pedig 1297. évben Devecheri Mártomnak Udal helységért a somlai monostor kegyúri jogát átengedvén, erre nézve Lodomér esztergami érsek jóváhagyását kérte ki, mit e nevezetes szavakkal tanusít: interveniente Lodomerij Archiepiscopi Strigon. consensu, cuius interest Monasteria et Ecclesias Regales in suis electionibus. seu in translatione dominij huiusmodi iuris Patronatus auctoritate metropolitana confirmare.

5. *Magán kegyuraink teljesen ugyanoly, sőt tán nagyobb jogokat élveztek, mint királyaink s a kegyuraság megszerzése, elajándékozása vagy eladása stb. az ő kizárólagos joguk volt, a melyhez a király előleges beleegyezését kinyerni csak annyiban volt szükséges, a mennyiben azt a birtokváltozás természete megkívánta.*

1232-ben István zágrábi püspök a csaszmai prépostságot megalapítván, a prépost és kanonoknevezés jogát maga és utódjai számára fentartja: *auctoritatem autem instituendi Praepositum nobis et nostris successoribus reservavimus. Illud etiam sciendum, quod auctoritatem constituendi et destituendi Canonicos et cetera spiritualia in eadem exercendi, — pleno iure reservavimus.*

Tehát kétségtelen, hogy királyaink az ország *sok egyházában* gyakoroltak ugyan kegyúri jogokat, de nem voltak *minden egyháznak* kegyurai s így kétségtelen, hogy *nem is lehettek minden kegyuraság adományozói, minden kegyúri jog forrásai.* Annál kevésbé, mert önmaguk is ily forrásnak mindig és mindenkor *csak az egyházat* ismerték el.

* * *

Reflektálnunk kell még, legalább egész röviden, azokra, a miket a *vallás körüli felségjogok* szerzője, több különböző czímen s könyvének több különböző helyén, azon viszonyra vonatkozólag mond, a mely *a királyi kegyúri jog és az egyház vagyonjoga között* létezik.

Sajnálattal nélkülözzük Boncz úr művében mindenütt, de kivált a vagyonjogi részben, a szoros jogi meghatározásokat. Sehol semmi nyoma annak, hogy mit tart ó az egyházi vagyon tulajdonjogára vonatkozólag: kit tart e vagyon jogi alanyának: egyáltalában mit tart e vagyon jogi természetéről? stb. Mindezek pedig oly fontos kérdések, hogy azok pontos meghatározása nélkül a kegyúri jog korrekt tárgyalását elképzelni is alig lehet. Bizonyítja ezt éppen magának a szerzőnek könyve, a melyből a kérdésre vonatkozólag csak egy-két, részint jogos, részint jogtalan, tényt

olvashatunk ki, de a melyből a királyi kegyuraság *valódi*, s a felségjog *állítólagos* jogainak, az egyházi vagyona vonatkozó, körét megismerni soha sem fogjuk.

Tájékozásul bemutatunk egyes részleteket.

Az egyházi vagyon feletti főfelügyelet cím alatt írt fejezetben azt tanítja Boncz úr, hogy: *Ezen felügyeleti joggal az 1723: 70. és 71. t.-cz. a királyt bízta meg, mely jognak gyakorlását a felség akkoron a helytartótanácsra ruházta át, most pedig a vallás- és közoktatásügyi minisztere útján gyakorolja.*

Szóról-szóra idéztük szavait. Lássuk most azok értelmét.

Az a jog, a melyet egy parlament ruház a királyra, csak államjog lehet.

Boncz úr szerint tehát az egyházi vagyon felett való felügyelet királyainkat *felségjogon* és pedig 1723 óta illeti meg.

Ezen felségjogból származó főfelügyeleti jog folytán, a mint annak jogkörét Boncz úr meghatározza, királyainknak

a) ügyelniük kell, nehogy az egyházi javak mások által elfoglaltassanak, vagy bármí módon megkárosíttassanak;

b) hogy azok állaga meg ne csonkíttassék, vagy céljától el ne vonassék;

c) hogy az üresedésbe jött javak minél előbb betöl-
tessenek;

d) hogy az elpusztult egyházak visszaállíttassanak;

e) hogy az elpusztult javadalmakról rendelkezék.

Ezzel szemben mi *tagadjuk*, hogy királyainkat *államjogon*, vagy felségjogból bármily főfelügyelet illetné meg az egyházi vagyon felett. *Állítjuk* azonban, hogy *a felügyelet főkegyúri jogukból kifolyó kötelességük*, bár annak köre nem oly tágas, mint a milyennek azt Boncz úr feltünteté.

Azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy tételünket, a történelmi és jogi bizonyítás hosszas processusának mellőzésével, egy ezen kérdésekben eddig *kiváló tekintélyvel* bíró férfiú szavainak hű idézésével bizonyíthatjuk. Tehetjük ezt Boncz úrral szemben annál nyugodtabban, minél bizonyosabbak vagyunk benne, hogy e *tekintély* előtt ő is feltétlenül meghajol.

Ezen tekintélyes férfiú pedig nem más, mint maga *Boncz Ferencz* úr, a ki „*A vallás körüli felségjogok*“ című művének „*az egyházi vagyon feletti főfelügyelet*“ című fejezete bevezető soráiban, a 154-dik lapon, tehát a fennebb előadott tétel előtt 10—20 sorral, így ír:

A legfőbb kegyúri jog gyakorlásának körébe tartozik az is, hogy

a) a kegyuralt javakra gond fordíttassék, miszerint azok rendeltetési céljoktól el ne vonassanak,

b) következőleg, hogy azok mindenkor épségben fentartassanak és sem mások által el ne foglaltassanak,

c) sem pedig a javadalmas által állagukban meg ne csonkíttassanak;

d) hogy továbbá, ha ezen javadalmak üresedésbe jönnek, azok alapítványi rendeltetésüknek megfelelőleg, minél előbb újra adományoztassanak.

Ez *Boncz Ferencz* úr másik álláspontja és ezt mi egész terjedelmében magunkévá tesszük, megjegyezvén, — a min különben alig kételkedhetik jogász ember, — hogy *kegyúri jog*, még ha ezen jelzővel hozatik is kapcsolatba: *legfőbb*, — *csak egyházi* származású lehet.

A többit azután végezze el *Boncz* úr *Boncz Ferencz*-czel, vagyis — *önmagával*.

Egyet azonban a történelmi igazság kedvéért még is megjegyzünk s ez az: az *1723-iki 70-ik törvénycikk* nem az *egyházi javak felett való főfelügyeletet* bízta a királyokra, hanem bizonyos, ott névleg megnevezett, *egyházi jellegű alapítványok* megvizsgálásáról intézkedett; a 71-dik törvénycikk pedig a *javadalmak dezolucziója* esetén szükséges csödről és a *kongruáról* hozott határozatokat újítja meg.

A felügyeleti jog körében túllépi a jogos határt *Boncz* úr, a midőn királyainknak tulajdonítja, — *minden fentartás nélkül, per absolutum*, — a rendelkezést az elpusztult javadalmak fölött. Határozottan téves tehát a többi között a következő expektoratiója: Az 1548-iki országgyűlés valóban a *nemzeti szükségletek* átérzésének magaslatára emelkedett, midőn ezen javakat (már t. i. az elpusztult egy-

házak javait) *nem a kincstári szükségletek fedezésére* rendelte lefoglalni, *hanem ezen javak eredeti rendeltetéséhez képest* a szomorú állapotban létezett *nemzeti közművelődés czéljaira szentelte.*

Az 1548-iki országgyűlés ezen rendelkezése által nem csak a nemzeti szükséglet felismeréséről, hanem arról is tesz tanúságot, hogy *tiszta és elfogulatlan jogérzékkel bírt és nagyon jól ismerte amaz intézkedéseket,* a melyeket az ily elpusztult egyházak javainak hovafordítására nézve, *az egyházi kánonok hoztak,* nagyon jól tudta azt, hogy az egyházi javak sajátos jogi természete, melyet azok az alapítás következtében nyertek, többé meg nem változtatható. — Hogy ezen jogérzék a későbbi századok folyamában *gyengült,* míg végre Boncz úr korában végleg *eltompult,* az lehet sajnos jelenség, de nem lehet *új jogok* és kiváltságok forrása, alapja.

Felségjogon a királyt, mint államfőt, az egyházi vagyonnal szemben csak azok a jogok és köteleességek illetik meg, a melyek bármely más közjogi jelleggel felruházott testületek vagyonával szemben. Ezen túl *menő jogok,* vagy a tulajdonjogra vonatkozó igények csak hatalmi túlkapások lehetnek.

*

*

*

Azon téves felfogás, a melyet Boncz úr a magán kegyuraságról táplál, természetszerűen tévessé teszi a plébánia-javadalmakra vonatkozó nézetét is.

Világos szavakkal nem mondja ki sehol, de egész okoskodását mégis át és átszövi egy sajátságos megkülönböztetése, a melyet szó nélkül nem hagyhatunk. Ugy látszik, mintha különbséget látna az *egyházi nagyobb és kisebb javadalmak* létesítése között: a mennyiben amazokat *tisztán államvagyonból* s az *általános magyar egyház javára* származottaknak tünteti fel, míg emezeket *tisztán magánvagyonból* és a *speciális kegyuralt egyház javára* keletkezetteknek mondja.

A ki a magyar birtokviszonyok történelmével csak némi ismeretséget kötött is, az Boncz úr ezen theoriájának értékével rögtön tisztában lesz. Tudni fogja, hogy törvénykönyvünk szerint: *az összes főpapok és az egyházak kormányzói*, az ország bárók és mánások meg nemesek és főrendek Magyarországon, úgy a nemességre, *mint a birtoki jogokra nézve, teljesen egyazon szabadsággal, kiváltsággal és előjogokkal bírnak*. Ha tehát a főpapok és a nagyobb egyházi javadalmak vagyona államvagyonból jött létre, miből jött létre a főuraké és főrendeké, hogy mégis egyenlő jogokkal bírnak? Honnan jött létre az a vagyon, a melyből a kegyurak kegyuralt egyházaikat megajándékozták? És ha mindez valaha államvagyon volt, miért nem hangsúlyozzák ezt a többi magánvagyonnál is?

A ki életében legalább egy egyháznak szóló középkori adomány-levelet elolvasott s a kinek a középkor kurialis stilusáról legalább némi fogalma van, az tudni fogja, hogy azok kivétel nélkül oly exordiummal kezdődnek, a melynek jogi értéke nincs s hogy a tulajdonképeni adománylevél csak e kurialis flosculus után kezdődik. Ama exordium az, mely megejthette Boncz urat, mert abban rendesen az egyház általános és magasztos hivatásáról elmélkedtek ajtatos királyaink; míg az adomány jellegének meghatározását a: *proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire*-féle klausulák után jelezték, de mindenkor ama bevezetések végeztével. Figyelje meg jobban ezt a körülményt Boncz úr s akkor aligha fog a nagyobb egyházi javadalmak alapításánál *csak* általános rendeltetésről álmodozni.

Aki végre a kánon jog alapelemeivel nem áll hadi lábon, az tudni fogja azt is, hogy minden alapításnak alfája és omegája: a speciális cél elérését biztosító vagyoni alap. *Ezen szempontból* tehát a nagyobb és kisebb *egyházi javadalmak alapításában különbség nincs*, mert nem lehet.

Ezen általánosságban tett megjegyzés után lássuk, mit mond Boncz úr a plebánia javadalmakról.

Kezdetől fogva *a magyar korona jogaihoz tartozott*

és tartozik jelenleg is annak meghatározása, — mondja Boncz úr, — hogy az egyházi személyek a végzett egyházi teendőkért hiveiktől minő fizetéseket vagy szolgáltatmányokat követelhetnek.

Bizonyításul felhossa szent István II. 34. rendeletét, a mely minden tiz községet kötelez plebánia állításra, meghatározván a papnak járó szolgáltatmányokat is. Felhossa szent László I. 11 és 30 meg 33. rendeleteit; azt, hogy a XIV. században már divott a stóla és hogy I. Lajos a főszerpapok — talán a főespereseket érti ezalatt Boncz úr? — a meggyilkolt emberek eltemetéseért díjat ne szedjenek.

Daczára annak, hogy mi minden nagyobb utánjárás nélkül vagy 30—40 oly adatot tudnánk felsorolni, a melyek a Boncz úr által felsoroltaknál jobban bizonyítják, hogy királyaink egyes esetekben az egyházi személyek szolgáltatmányait is meghatározták, hogy gondjuk ezekre is kiterjedt: mégis azt, hogy ezen meghatározás joga kezdettől fogva a koronához tartozott, kivált oly konceптusban, mintha ez a királyok kizárólagos joga volna, alá nem írhatjuk.

Indokolásul legyen elég azon oklevelekre utalnunk, a melyek egyes új község-alakulások emlékét tartották fenn. Itt van például *Balásvágása* alapítása 1317-ből. János messternek volt egy *Seuwold* nevű lakatlan földje, a melyen ő községet óhajtott alapítani. Kiadott tehát egy szabadalmi levelet, a melyben »hospitibus ad eandem terram causa commorandi confluentibus«, különböző jogokat és kiváltságokat engedélyez és pedig, a többi között: *Omnem facultatem construendi Ecclesiam cum omni plenitudine sui iuris et libertate decimarum, eligendi etiam sacerdotem et recipiendi*. Ugyanily értelemben szól *Batiz* gróf 1279-ben *Chetena*, a *Bebek* család 1326-ban *Dobsina*, *Cseh Pál* és testvére *Csehfalva*, *Tamás* szepesi várnagy *Kunchfalva* stb. érdekében.

Tehát mások is voltak, akik az egyházi személyek szolgáltatmányait, egyes esetekben, meghatározták, s így nem lehet e jogot kizárólag a koronához kötni.

Ott van például a párbér. Vajjon azt pusztán a királyi akarat határozta meg? *Timon* „*A párbér Magyarországon*“ című művében a 357—364. ll. beszél a párbér pozitív kötelezettségi alapjairól s ilyenekül a jogszokást, visitatio canonicat, a párbér-ajánlatot, a szerződést, és végre a legfőbb kegyúri rendelkezést jelöli meg. Vajjon nem több faktorról van-e itt szó? S vajjon a *canonica visitatio* pusztán a királyi kegyúri jog kifolyása-e? Pedig a Boncz úr elméletének ez lenne egyik végső konzekvenciája. Nem riad vissza ilyenektől az ő közjogi érzéke? S ha visszariad nincs-e igazunk, hogy nem önállóan, hanem varázslat hatása alatt írta könyvét s annak állításait?

Legeccleatansabb bizonyítéka azonban annak, hogy a plebánosok illetményeit nem csupán a király, mint kegyúr szabja meg, éppen az az oklevél, melynek adatait másodkézből idézte Boncz úr s a mely egyúttal a stóla-jövedelem létezését igazolja.

Kár volt az eredetit meg nem néznie, vagy legalább jó lett volna a *Bunyitay* hivatolt jegyzetét elolvasnia, mert akkor látta volna, hogy azt, hogy »az egyházi személyek a végzett egyházi teendőikért híveiktől minő fizetéseket, vagy szolgáltatmányokat követelhetnek«, nem határozta meg »kezdetből fogva a korona«, mert éppen a hivatolt okmány azt bizonyítja, hogy a hívek és a pap közös szerződésben írták azokat körül, ott, a hol volt, a kegyúr, de mindenütt az egyházi hatóság közbejöttével.

Az az oklevél ugyanis, a mely az *Anjoukori* Okmánytár II-dik kötetében rejtőzik, *szerződő levél*, a melyet János elefánti plebános kötött kegyuraival, *Domokos alesperes*, mint egyházi megbízott előtt, az elefánti hívek által fizetendő szolgáltatmányokra vonatkozólag.

Ajánljuk e becses adatot Boncz úr szíves figyelmébe, a melyből az akkori (1322) stólaris jövedelmekről teljes képet meríthet, és a mely esetleg téves nézetének megváltoztatására is jótékony befolyással leend.

Boncz úr különben úgy tünteti fel a plebánia-javadalmak kérdését, mintha azok a püspökök, királyi prépostok

és apátok terhére estek volna; vagyis szerinte léteznek törvényes intézkedések, a melyekben a plebánosok úgynevezett kongruájának kiegészítését a királyok a nagyobb egyházi javadalmakra rótták.

Milyen törvényes intézkedések ezek?

Az első lenne az 1546: 55. t.-cz. Ebben, *Boncz* úr szerint, a püspököknek meghagyatik, hogy a nekik járó tizedből a tizenhatodot a lelkészeknek kijárultassák, mi által azok jövedelme tetemesen fokoztatott.

A hivatolt törvényczikk *a tizedek bérbeadásáról* szól; megtiltja, hogy e bérbeadás szent György napja előtt történjék; ezen határidő után: *liceat cuicunque Decimas ipsas conducere*: de csak úgy, hogy a behajtás a régi módon történjék és *a plebánosoknak járó tizenhatodot fizessék*.

Boncz úr állítása úgy tünteti fel e tizenhatodot, mintha az *minden* plebánosnak s csak 1546 óta járna. Mintha tehát új intézkedést tartalmazna.

Ily terjedelemben és oly imputatióval, mintha ez a tizenhatod a püspöki jövedelmekre a plebánosok érdekében kivetett új *adózás* lett volna, — a Boncz úr elmélete nem felel meg a valóságnak.

Nálunk ugyanis a tized, szent István intézkedése folytán, a püspököt illette meg; ebből a tizedből, részint sz. László intézkedése, részint a püspökök adományozása folytán, kezdetől fogva rész illette a helybeli plebánost; sőt új telepítvényeken, mint például a Szepességben, az egész tized a plebánosé volt. Ez a rész-tized néhol quarta, néhol az octava és később általán a sedecima volt, a mit az 1498: 50, az 1504: 13, 1559: 12, 1723: 71. t.-czikkek és különösen az 1802. generális konskripczió igazol. Itt tehát nem új intézkedésről van szó, hanem *a parochiális jogon járó* régi kedvezmények fentartásáról.

Különben e kérdés gyakorlati értékkel ma nem bír s helyes mérlegelése csak a *tizedjog* monografiájának megírása után lesz lehetséges.

A második törvényes intézkedés, melynek következtében »a lelkészek illetményének ügye nagy változáson ment át:

lenne a *III. Ferdinánd és Rákóczy György* közt létrejött egyezés.

Ily általánosságban ez a tétel sem felel meg a valóságnak, mert e törvénycikk nem egyéb, mint a linczi békeokmány beigtatása. Ez pedig nem teremtett új rendelkezést, nem nyitott új jövedelmi forrásokat, nem zárt el régieket, hanem csak szabályozta a régi jogokat s azokat az új vallási állapottal összhangzásba hozta. A plebánosok illetményének ügye tehát csak annyiban lett érintve, a mennyiben a meglévő jövedelmi források behajtásának módozatait állapította meg. Csökkentette pedig csak azon plebániák jövedelmét, a hol a katolikus hívek száma csökkenet.

A harmadik törvényes intézkedés lenne az 1723: 71-ik t.-cikk, a mely meghagyja a püspököknek és kegyuraknak, hogy »a papoknak a *nép* által teljesítendő ellátásáról« gondoskodjanak.

Ime önmaga idézi a legcsattanósabb czáfolatot arra nézve, hogy a plebánosok ellátása nem csik csupán a főpapok terhére s hogy az illetmények megalapítása nem kizárólag a korona jogát képezi.

* * *

Azokra, a miket királyainknak az alapítványok ellenőrzésében és a szerzetes rendek irányában felségjogon vindikál, ez alkalommal, nem reflektálunk s csak annak kijelentésére szorítkozunk, hogy ily mértékű jogokhoz a királyi kegyuraságnak semmi köze sincs.

* * *

A vallás és tanulmányi alapokat Boncz úr művének több részében említi ugyan, de azon hajlandóságon kívül, a mely a II. József törvénytelen rendeletét *ritkított betűkkel* iratta vele, elvi kijelentést, jogi meghatározást nem adott. Azokról tehát nyilatkoznunk nem lehet. A mi pedig az általa

felsorolt s a vallásalapra vonatkozó »eseteket« illeti, azokra nem reflektálunk azért, mert azokból, mint a melyek esetről esetre a körülmények szerint állottak elő, általános elveket levonni úgy sem lehet.

*   *

A *vallás körüli felségjogok* szerzője, könyvének előszavában ezeket ígérte: adom a jogi tényeket *minden irányzatosság* nélkül úgy, amint azok az idők változó folyamában, az *eddig ismert történelmi adatok*, kiváltkép pedig törvényeink tanúsága szerint és a hosszas gyakorlat alapján keletkeztek, alakultak s ez idő szerint fennállanak.

Rendkívül sajnáljuk úgy az ügy, mint a tiszteletre méltó szerző jól felfogott érdekének szempontjából, hogy nem váltotta be ígérését.

Azon szerencsétlen körülmény, hogy a Kollár-féle elméletet minden kritika gyakorlása nélkül egyszerűen átvette, a priori megfosztotta őt attól a dicsérendő törekvéstől, hogy *irányzatosság* nélkül való művet nyújtson. Mert irányzatos alapból csak irányzatos alkotás fejlődhetik. Az elmélet varázsa igen alkalmas arra, hogy még a legrutinirozottabb történelemírói szemet is megtévevessze. A képzelődés játéka természetszerűen szorítja ki a való emlékeket.

Bírálatunk folyamában több ízben voltunk kénytelenek ezen irányzatosságra reá mutatni, ismételten kényszerültünk Boncz urat az elfogultság vádjával illetni; ámbár készséggel elismerjük, hogy úgy az irányzatosság, mint az elfogultság nála nem tervszerű, hanem önkénytelen, a történelemírói hivatottság hiányával járó következmény.

Hosszas gyakorlat, az irodai szabályok szoros betartása mindenesetre kitűnő képesítést nyújtanak arra, hogy valaki az aktaszerű elintéзések mestere legyen. De az, hogy ez a valaki időnként oly aktákat is intézett, a melyek történelmi alappal bíró ügyekre is vonatkoztak, az önmagában véve még nem képez kvalifikációt történelmi vagy jogtör-

ténelmi monografiák írására. Viszont kétségtelen, hogy az lenne az ideális állapot, ha e nemű akták intézésével oly egyének bizatnának meg, a kik e kvalifikációt már megelőzőleg, beható tanulmányozás alapján megszerezték volt.

Mindazon által, ha a szerző ígéretéhez híven nem ad egyebet, mint: *a magyar királyok kegyúri jogának okmány-tárát*, akkor a nélkül, hogy hivatott történelemíró lenne, mégis hasznos és jó munkát végezhetett volna. Föltéve természetesen, hogy egyéni jeles képességét és tehetségét nem egy avult elméleti mű tanulmányozására pazarolja, hanem *hazai okmány-forrásaink* kutatására fordítja. Mert akkor megteremthette volna legalább az alapföltételt, hogy majdan valóban hivatott erők, az általa is sóvárgva várt tisztázást, könnyen és biztosan megvalósíthassák.

Ne quid nimium. Aki erején felül mer, önmagának tehet csupán jogos szemrehányást, ha a nymbus, melyet neve köré régi munkásságával szőtt, oszladozni kezd.

A memyire időnk és terünk engedte, sok téves adatot, sok téves állítást rektifikáltunk Boncz úr könyvében; sőt bírálói feladatunkon túl a *positiv* állítások és bizonyítások elől sem zárkoztunk el. Mindenre azonban, a mi szerző könyvében kifogásolható, sajnos, nem terjeszkedhattunk ki.

De végezzünk. Végeredményképen tiszta lélekismerettel, szigorú, de igazságos kritika alapján ki kell jelentenünk, hogy „*A vallás körüli felségjogokról*“ című könyv megjelenése a *királyi kegyuraságról* szóló *irodalomban százharminczkét évvel való visszaesést jelent*. Hogy ennek daczára a könyvvel behatóan foglalkoztunk, annak oka egyszerűen az, hogy e mű, úgy *írójának egykor viselt állásánál*, mint stílje *imperativ* voltánál fogva, kiválóan alkalmas arra, hogy a *gyengébbeket megtéveszsze*, a gondolkodni nem szeretőket hálójába ejtse. A váz, a melyet róla leplezetlenül, de szorosan az igazsághoz ragaszkodva bemutattunk, talán némileg útját fogja vágni e megtévesztésnek, élet fogja venni e jogtalan dicsfénynek.

Végül kijelentjük, hogy az egész kérdést olyannak tartjuk, a melyről kiválóan állanak sz. Ágoston szavai:

in necessariis unitas, in dubiis libertas in omnibus autem charitas. Mi nem vindikálunk magunknak csalhatatlanságot. Ha Boncz úr az általa eddig teljesen negligált új adatok figyelembe vételével tudományos kritika mellett, elfogulatlanul s a jogos határokat megvonva fogja tárgyalni a királyi kegyúri jogok kérdését és oly munkát fog létrehozni, a mely, ha nem is egyezik mindenben a mi nézetünkkel, de *absolut értékkel* bír, akkor mi leszünk az elsők, a kik üdvözlésére sietünk. Mert elvünk: *Suum cuique.*

